

---

adhyAtmarAmAyaNe araNyakANDam

——
अध्यात्मरामायणे अरण्यकाण्डम्

——
Document Information

Text title : adhyAtma rAmAyaNa araNyakANDam

File name : adhyaatmaRamAra.itx

Category : adhyAtmarAmAyaNa, raama

Location : doc_raama

Author : Traditional

Transliterated by : Nagaraj Balijepalli <nagaraj at iastate.edu>

Proofread by : Nagaraj Balijepalli, Sunder Hattangadi, PSA Easwaran, ahimsasoldier

Description-comments : adhyAtma raamAyaNa

Latest update : July 22, 2006, April 4, 2015

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

October 19, 2024

sanskritdocuments.org

अध्यात्मरामायणे अरण्यकाण्डम्

॥ प्रथमः सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच

अथ तत्र दिनं स्थित्वा प्रभाते रघुनन्दनः ।
स्नात्वा मुनिं सामामन्थ प्रयाणायोपयङ्गमे ॥ १ ॥
मुने गच्छामहे सर्वे मुनिमण्डलमण्डितम् ।
विपिनं दण्डकं यत्र त्वमाज्ञातुमिहार्हसि ॥ २ ॥
मार्गप्रदर्शनार्थाय शिष्यानाञ्जामुमर्हसि ।
श्रुत्वा रामस्य वचनं प्रहस्यात्रिर्महायशाः ।
प्राह तत्र रघुश्रेष्ठ राम राम सुराश्रय ॥ ३ ॥
सर्वस्य मार्गद्रष्टा त्वं तव को मार्गदर्शकः ।
तथापि दर्शयिष्यन्ति तव लोकानुसारिणः ॥ ४ ॥
धृति शिष्यान् समादिश्य स्वयं किञ्चित्तमन्वगात् ।
रामेण वारितः प्रीत्या अत्रिः स्वभवनं ययौ ॥ ५ ॥
कोशमात्रं ततो गत्वा ददर्श मलतीं नदीम् ।
अत्रेः शिष्यानुवायेदं रामो राज्जवलोचनः ॥ ६ ॥
नद्याः सन्तरणे कश्चिदुपायो विद्यते न वा ।
उच्युस्ते विद्यते नौका सुदृढा रघुनन्दन ॥ ७ ॥
तारयिष्यामहे युष्मान् वयमेव क्षणाद्विल ।
ततो नावि समारोप्य सीतां राघववक्ष्मणौ ॥ ८ ॥
क्षणात्सन्तारयामासुर्नदीं मुनिकुमारकाः ।
रामाभिनन्दिताः सर्वे जग्मुस्त्रेस्थाश्रमम् ॥ ९ ॥
तावेत्य विपिनं घोरं जिल्लीजङ्घारनादितम् ।

नानामृगगण्णाकीर्णं सिंहव्याघ्रादिभीषणम् ॥ १० ॥

राक्षसैर्घोररुपैश्च सेवितं रोमलर्षणम् ।

प्रविश्य विपिनं धोरे रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ११ ॥

एतः परं प्रयत्नेन गन्तव्यं सलितेन मे ।

धनुर्गुणेन संयोज्य शरानपि करे दधत् ॥ १२ ॥

अत्रे यास्याम्यहं पश्चात्त्वमन्वेहि धनुर्धर ।

आवयोर्मध्यगा सीता मायेवात्मपरात्मनोः ॥ १३ ॥

यक्षुश्चारय सर्वत्र दृष्टं रक्षोभयं मडत् ।

विद्यते दण्डकारण्ये श्रुतपूर्वमस्मिन्म ॥ १४ ॥

एत्येवं भाषमाणौ तौ जग्मतुः सार्धयोजनम् ।

तत्रैका पुष्करिण्यास्ते कल्डारकुमुद्योत्पलैः ॥ १५ ॥

अम्बुजैः शीतलोद्रेन शोभमाना व्यदृश्यत ।

तत्समीपमथो गत्वा पीत्वा तत्सलिलं शुभम् ॥ १६ ॥

उषुस्ते सलिलाभ्याशे क्षणं छायामुपाश्रिताः ।

ततो ददृशुरायान्तं मडासत्त्वं भयानकम् ॥ १७ ॥

करालदंष्ट्रवदनं भीषयन्तं स्वगर्जितैः ।

वामांसे न्यस्तशूलाग्रशितानेकमानुषम् ॥ १८ ॥

भक्षयन्तं गजव्याघ्रमहिषं वनगोथरम् ।

ज्यारोपितं धनुर्धृत्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १९ ॥

पश्य भ्रातर्मडाकायो राक्षसोऽयमुपागतः ।

आयात्यभिमुषं नोऽत्रे भीरुणां भयमावहन् ॥ २० ॥

सज्जुकृतधनुस्तिष्ठ मा भैर्जनकनन्दिनि ।

एत्युक्त्वा भाणामादाय स्थितो राम एवायलः ॥ २१ ॥

स तु दृष्ट्वा रमानाथं लक्ष्मणं जनकीं तदा ।

अट्टुडासं ततः कृत्वा भीषयन्निदमब्रवीत् ॥ २२ ॥

कौ युवां भाणतूणीरजटावल्कलधारिणौ ।

मुनिवेषधरौ बालौ स्त्रीसहायौ सुदुर्मदौ ॥ २३ ॥

सुन्दरौ बत मे वङ्गप्रविष्टकवलोपमौ ।
किमर्थमागतौ धीरं वनं व्यालनिषेवितम् ॥ २४ ॥
श्रुत्वा रक्षोवयो रामः स्मयमान उवाच तम् ।
अहं रामस्त्वयं भ्राता लक्ष्मणो मम सम्मतः ॥ २५ ॥
येषा सीता मम प्राणवल्लभा वयमागताः ।
पितृवाक्यं पुरस्कृत्य शिक्षणार्थं भवादृशाम् ॥ २६ ॥
श्रुत्वा तद्रामवचनमद्गुहासमथाकरोत् ।
व्यादाय वङ्गं बाहुभ्यां शूलमादाय सत्वरः ॥ २७ ॥
मां न जानासि राम त्वं विराधं लोकविश्रुतम् ।
मद्भयान्मुनयः सर्वे त्यक्त्वा वनमितो गताः ॥ २८ ॥
यदि जितुमिच्छास्ति त्यक्त्वा सीतां निरायुधौ ।
पलायत न येच्छीघ्रं भक्षयामि युवामडम् ॥ २९ ॥
धृत्युक्त्वा राक्षसः सीतामादातुमभिदुष्टुवे ।
रामश्चिच्छेद तद्बाहु शरेण प्रसन्निव ॥ ३० ॥
ततः क्रोधपरीतात्मा व्यादाय विकटं भुजम् ।
राममभ्यद्रवद्रामश्चिच्छेद परिधावतः ॥ ३१ ॥
पदद्वयं विराधस्य तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३२ ॥
ततः सर्पं ध्यायेन ग्रसितुं राममापतत् ।
ततोऽर्धयन्द्राकारेण बाणेनास्य मलच्छिरः ॥ ३३ ॥
चिच्छेद रुधिरौघेण पपात धरणीतले ।
ततः सीता समालिङ्ग्य प्रशशंस रघूत्तमम् ॥ ३४ ॥
ततो द्बुभयो नेदुर्दिवि देवगणैरिताः ।
ननृतुश्चाप्सरा लृष्टा जगुर्गन्धर्वकिन्नराः ॥ ३५ ॥
विराधकायादतिसुन्दराकृतिः
विभ्राजमानो विमलाम्बरावृतः ।
प्रतप्तयामीकरयारुभूषणो
व्यदृश्यताग्रे गगने रविर्यथा ॥ ३६ ॥
प्रणम्य रामं प्रणतार्तिहारिणं

भवप्रवाडोपरमं धृष्टाकरम् ।

प्रणम्य भूयः प्रणनाम दण्डवत्

प्रपन्नसर्वातिडरं प्रसन्नधीः ॥ ३७ ॥

विराध उवाच

श्रीराम राजुवदलायताक्ष

विधाधरोऽहं विमलप्रकाशः ।

दुर्वाससाकारणकोपमूर्तिना

शमः पुरा सोऽद्य विमोक्षितस्त्वया ॥ ३८ ॥

धतः परं त्वय्यरण्यारविन्दयोः

स्मृतिः सदा मेऽस्तु भवोपशान्तये ।

त्वन्नामसङ्कीर्तनमेव वाणी

करोतु मे कर्णपुटे त्वदीयम् ॥ ३९ ॥

कथामृतं पातु करद्वयं ते

पादारविन्दार्यनमेव कुर्यात् ।

शिरश्च ते पाद्यगुणप्रणामं

करोतु नित्यं भवदीयमेवम् ॥ ४० ॥

नमस्तुभ्यं भगवते विशुद्धज्ञानमूर्तये ।

आत्मारामाय रामाय सीतारामाय वेधसे ॥ ४१ ॥

प्रपन्नं पाहि मां राम यास्यामि त्वदनुज्ञया ।

देवलोकं रघुश्रेष्ठ माया मां मा वृणोतु ते ॥ ४२ ॥

धति विज्ञापितस्तेन प्रसन्नो रघुनन्दनः ।

ददौ वरं तदा प्रीतो विराधाय मडामतिः ॥ ४३ ॥

गच्छ विधाधराशेषमायादोषगुणा जिताः ।

त्वया मद्दर्शनात्सद्यो मुक्तो ज्ञानवतां वरः ॥ ४४ ॥

मद्भक्तिर्दुर्लभा लोके जाता येन्मुक्तिदा यतः ।

अतस्त्वं भक्तिसम्पन्नः परं याहि ममाज्ञया ॥ ४५ ॥

रामेण रक्षोनिधनं सुधोरं

शापाद्धिमुक्तिर्वरदानमेवम् ।

विधाधरत्वं पुनरेव लब्धं

रामं गृणन्नेति नरोऽपिलार्थान् ॥ ४६ ॥

इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामलेश्वरसंवादे

अरण्यकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ द्वितीयः सर्गः ॥

श्रीमलदेव उवाच

विराधे स्वर्गते रामो लक्ष्मणेन च सीतया ।

जगाम शरभङ्गस्य वनं सर्वसुभावलम् ॥ १ ॥

शरभङ्गस्ततो दृष्ट्वा रामं सौमित्रिणा सल ।

आयान्तं सीतया सार्धं सम्भ्रमादुत्थितः सुधीः ॥ २ ॥

अभिगम्य सुसम्भूज्य विष्टरेषूपवेशयत् ।

आतिथ्यमकरोत्तेषां कन्दमूलकृलादिभिः ॥ ३ ॥

प्रीत्याऽऽल शरभङ्गोऽपि रामं लक्तिपरायणम् ।

बहुकालमिडेवाऽऽसं तपसे कृतनिश्चयः ॥ ४ ॥

अद्य मत्तपसा सिद्धं यत्पुण्यं बहु विधेते ।

तत्सर्वं तव दास्यामि ततो मुक्तिं व्रजाम्यलम् ॥ ५ ॥

समर्थं रामस्य मलत्सुपुण्यकलं

विरक्तः शरभङ्गयोगी ।

चित्तिं समारोडयदप्रमेयं

रामं ससीतं सलसा प्राणम्य ॥ ६ ॥

ध्यायन्श्चरं राममशेषलृत्स्थं

दूर्वादलश्यामलमम्भुजाक्षम् ।

थीराम्भरं स्निग्धजटाकलापं

सीतासलायं सललक्ष्मणं तम् ॥ ७ ॥

को वा दयालुः स्मृतकामधेनुरन्यो

जगत्यां रघुनायकादलो ।

स्मृतो मया नित्यमनन्यभाजा

ज्ञात्वा स्मृतिं मे स्वयमेव यातः ॥ ८ ॥

पश्यत्विदानीं देवेशो रामो दाशरथिः प्रभुः ।

दग्ध्वा स्वदेहं गच्छामि ब्रह्मलोकमकल्मषः ॥ ९ ॥

अयोध्याधिपतिर्मोदस्तु लुट्ये राघवः सदा ।

यद्गामाङ्गु स्थिता सीता मेघस्येव तटिल्लता ॥ १० ॥

एति रामं शिरं ध्यात्वा दृष्ट्वा य पुरतः स्थितम् ।

प्रज्वाल्य सडसा वह्निं दग्ध्वा पञ्चात्मकं वपुः ॥ ११ ॥

दिव्यदेहधरः साक्षाद्यथौ लोकपतेः पदम् ।

ततो मुनिगणाः सर्वे दण्डकारण्यवासिनः ।

आजग्मु राघवं द्रष्टुं शरभङ्गनिवेशनम् ॥ १२ ॥

दृष्ट्वा मुनिसमूहं तं जानकीरामलक्ष्मणाः ।

प्रणोमुः सडसा भूमौ मायामानुषरूपिणः ॥ १३ ॥

आशीर्भिरभिनन्दाथ रामं सर्वलृष्टि स्थितम् ।

उच्युः प्राञ्जलयः सर्वे धनुर्बाणधरं हरिम् ॥ १४ ॥

भूमोर्भारवताराय जातोऽसि ब्रह्मणार्थितः ।

जानीमस्त्वां हरिं लक्ष्मीं जानकीं लक्ष्मणां तथा ॥ १५ ॥

शेषांशं शङ्भयके द्वे भरतं सानुजं तथा ।

अतश्चाद्यै ऋषीणां त्वं दृग्भं मोक्तुमिडाहसि ॥ १६ ॥

आगच्छ यामो मुनिसेवितानि

वनानि सर्वाणि रघूत्तम इमात् ।

द्रष्टुं सुमित्रासुतजानकीभ्यां

तदा दयाऽस्मासु दृढा भविष्यति ॥ १७ ॥

एति विज्ञापितो रामः कृताञ्जलिपुटैर्विभुः ।

जगाम मुनिभिः सार्धं द्रष्टुं मुनिवनानि सः ॥ १८ ॥

दृष्ट्वा तत्र पतितान्यनेकानि शिरांसि सः ।

अस्थिभूतानि सर्वत्र रामो वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥

अस्थीनि केषामेतानि किमर्थं पतितानि वै ।

तम्युर्भूतयो राम ऋषीणां मस्तकानि हि ॥ २० ॥

राक्षसैर्भक्षितानीश प्रमत्तानां समाधितः ॥

अन्तरायं मुनीनां ते पश्यन्तोऽनुयरन्ति हि ॥ २१ ॥

श्रुत्वा वाक्यं मुनीनां स भयदैन्यसमन्वितम् ।

प्रतिष्ठाभक्तरोद्रामो वधायाशेषरक्षसाम् ॥ २२ ॥

पूज्यमानः सदा तत्र मुनिभिर्वनवासिभिः ।

जानक्या सहितो रामो लक्ष्मणेन समन्वितः ॥ २३ ॥

उवास कतिचित्तत्र वर्षाणि रघुनन्दनः ।

अेवं क्रमेण सम्पश्यन्नृषीणामाश्रमान् विभुः ॥ २४ ॥

सुतीक्ष्णस्याश्रमं प्रागात्प्रप्यातमृषिसङ्कुलम् ।

सर्वर्तुगुणसम्पन्नं सर्वकालसुभावलम् ॥ २५ ॥

राममागतमाकर्ण्य सुतीक्ष्णः स्वयमागतः ।

अगस्त्यशिष्यो रामस्य मन्त्रोपासनतत्परः ।

विधिवत्पूजयामास भक्त्युत्कृष्टितलोचनः ॥ २६ ॥

सुतीक्ष्ण उवाच

त्वन्मन्त्रजाप्यलमनन्तगुणाप्रमेय

सीतापते शिवविरिञ्चिसमाश्रिताङ्घ्रे ।

संसारसिन्धुतरणामलपोतपाद

रामाभिराम सततं तव दासदासः ॥ २७ ॥

मामद्य सर्वजगतामविगोचरस्त्वं

त्वन्मायया सुतकलत्रगृहान्चकूपे ।

मग्नं निरीक्ष्य मलपुद्गलपिण्डमोह-

पाशानुबद्धदृष्ट्यं स्वयमागतोऽसि ॥ २८ ॥

त्वं सर्वभूतदृष्ट्येषु कृतालयोऽपि

त्वन्मन्त्रजाप्यविभुषेषु तनोषि मायाम् ।

त्वन्मन्त्रसाधनपरेष्वपयाति माया

सेवानुरूपकृलदोऽसि यथा महीपः ॥ २९ ॥

विश्वस्य सृष्टिलयसंस्थितिभेदतुरेकः

त्वं मायया त्रिगुणया विधिरिशविष्णु ।

भासीश मोहितधियां विविधाकृतिस्त्वं

यद्भद्रविः सलिलपात्रगतो ह्यनेकः ॥ ३० ॥

प्रत्यक्षतोऽथ भवतश्चरणारविन्दं

पश्यामि राम तमसः परतः स्थितस्य ।

दृग्रूपतस्त्वमसतामविगोचरोऽपि

त्वन्मन्त्रपूतलृष्टयेषु सदा प्रसन्नः ॥ ३१ ॥

पश्यामि राम तव रूपमरूपिणोऽपि

मायाविडम्बनकृतं सुमनुष्यवेषम् ।

कन्दर्पकोटिसुभगं कमनीययापभाषां

दयार्द्रलृष्टयं स्मितयारुवक्त्रम् ॥ ३२ ॥

सीतासमेतमजिनाम्बरप्रधृष्यं

सौमित्रिणा नियतसेवितपादपद्मम् ।

नीलोत्पलद्युतिमनन्तगुणं प्रशान्तं

मद्भागधेयमनिशं प्रणमामि रामम् ॥ ३३ ॥

जानन्तु राम तव रूपमशेषदेश-

कालाधुपाधिरलितं धनयित्रकाशम् ।

प्रत्यक्षतोऽथ मम गोचरमेतदेव

रूपं विभातु लृष्टये न परं विकङ्कम् ॥ ३४ ॥

धृत्येवं स्तुवतस्तस्य रामः सस्मितमञ्जवीत् ।

मुने जानामि ते यित्तं निर्मलं मद्गुपासनात् ॥ ३५ ॥

अतोऽडमागतो द्रष्टुं मद्गृते नान्यसाधनम् ।

मन्मन्त्रोपासका लोके मामेव शरणां गताः ॥ ३६ ॥

निरपेक्षा नान्यगतास्तेषां दृश्योऽडमन्वडम् ।

स्तोत्रमेतत्पठेद्यस्तु त्वत्कृतं मत्प्रियं सदा ॥ ३७ ॥

सद्भक्तिर्मे भवेत्तस्य ज्ञानं च विमलं भवेत् ।

त्वं ममोपासनादेव विमुक्तोऽसील सर्वतः ॥ ३८ ॥

देहान्ते मम सायूज्यं लप्स्यसे नात्र संशयः ।

गुरुं ते द्रष्टुमिच्छामि ह्यगस्त्यं मुनिनायकम् ।

किञ्चित्कालं तत्र वस्तुं मनो मे त्वश्यत्यलम् ॥ ३९ ॥

सुतीक्ष्णोऽपि तथेत्याह श्रो गमिष्यसि राघव ।

अलमप्यागमिष्यामि शिराद् दृष्टो मलामुनिः ॥ ४० ॥

अथ प्रभाते मुनिना समेतो

रामः ससीतः सल्लक्ष्मणेन ।

अगस्त्यसम्भाषणलोलमानसः

शनैरगस्त्यानुजमन्दिरं ययौ ॥ ४१ ॥

एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे

अरण्यकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ तृतीयः सर्गः ॥

अथ रामः सुतीक्ष्णेन जनक्या लक्ष्मणेन य ।

अगस्त्यस्थानुजस्थानं मध्याह्ने समपद्यत ॥ १ ॥

तेन सम्भूजितः सम्यग्भुक्त्वा मूलकृलादिकम् ।

परेद्युः प्रातरुत्थाय जग्मुस्तेऽगस्त्यमण्डलम् ॥ २ ॥

सर्वर्तुकृत्पुष्पाढ्यं नानामृगगाणैर्युतम् ।

पक्षिसङ्घैश्च विविधैर्नादितं नन्दनोपमम् ॥ ३ ॥

ब्रह्मर्षिभिर्देवर्षिभिः सेवितं मुनिमन्दिरैः ।

सर्वतोऽलङ्कृतं साक्षाद् ब्रह्मलोकमिवापरम् ॥ ४ ॥

बहिरेवाश्रमस्थाय स्थित्वा रामोऽब्रवीन्मुनिम् ।

सुतीक्ष्ण गच्छ त्वं शीघ्रमागतं मां निवेद्य ॥ ५ ॥

अगस्त्यमुनिवर्याय सीतया लक्ष्मणेन य ।

महाप्रसादं धत्सुक्त्वा सुतीक्ष्णः प्रययौ गुरोः ॥ ६ ॥

आश्रमं त्वरया तत्र ऋषिसङ्घसमावृतम् ।

उपविष्टं रामभक्तैर्विशेषेण समायुतम् ॥ ७ ॥

व्याख्यातराममन्त्रार्थं शिष्येभ्यश्चातिभक्तितः ।

दृष्ट्वागस्त्यं मुनिश्रेष्ठं सुतीक्ष्णः प्रययौ मुनेः ॥ ८ ॥

दण्डवत्प्रणिपत्याल विनयावनतः सुधीः ।

रामो दाशरथिर्ब्रह्मन् सीतया लक्ष्मणेन य ।

आगतो दर्शनार्थं ते बडिस्तिष्ठति साञ्जलिः ॥ ९ ॥

अगस्त्य उवाच

शीघ्रमानय भद्रं ते रामं मम हृदिस्थितम् ।

तमेव ध्यायमानोऽहं काङ्क्षमाणोऽत्र संस्थितः ॥ १० ॥

छत्युक्त्वा स्वयमुत्थाय मुनिभिः सडितो द्रुतम् ।

अत्यगात्परया भक्त्या गत्वा राममथाब्रवीत् ॥ ११ ॥

आगच्छ राम भद्रं ते दिष्ट्या तेऽद्य समागमः ।

प्रियातिथिर्मम प्राप्नोऽस्यद्य मे सङ्कलं दिनम् ॥ १२ ॥

रामोऽपि मुनिमायान्तं दृष्ट्वा षड्समाकुलः ।

सीतया लक्ष्मणेनापि दण्डवत्प्रतितो भुवि ॥ १३ ॥

द्रुतमुत्थाप्य मुनिराङ् राममालिङ्ग्य भक्तिः ।

तद्गात्रस्पर्शज्जाह्लादस्रवन्नेत्रजलाकुलः ॥ १४ ॥

गृहीत्वा करमेकेन करेण रघुनन्दनम् ।

जगाम स्वाश्रमं हृष्टो मनसा मुनिपुङ्गवः ॥ १५ ॥

सुभोपविष्टे सम्भूज्य पूजया बहुविस्तरम् ।

भोजयित्वा यथान्यायं भोजयैर्वन्यैरनेकधा ॥ १६ ॥

सुभोपविष्टमेकान्ते रामं शशिनिभाननम् ।

कृताञ्जलिरुवाचेऽहमगस्त्यो भगवानृषिः ॥ १७ ॥

त्वदागमनमेवालं प्रतीक्षन् समवस्थितः ।

यदा क्षीरसमुद्रान्ते ब्रह्मणा प्रार्थितः पुरा ॥ १८ ॥

भूमेर्भारोपनुत्त्यर्थं रावणस्य वधाय य ।

तदादि दर्शनाकाङ्क्षी तव राम तपश्चरन् ।

वसामि मुनिभिः सार्धं त्वामेव परिचिन्तयन् ॥ १९ ॥

सृष्टेः प्रागेक अवासीर्निर्विकल्पोऽनुपाधिकः ।

त्वदाश्रया त्वद्विषया माया ते शक्तिरुच्यते ॥ २० ॥

त्वामेव निर्गुणं शक्तिरावृणोति यदा तदा ।

अव्याकृतमिति प्राहुर्वेदान्तपरिनिष्ठिताः ॥ २१ ॥

मूलप्रकृतिरित्येके प्राहुर्मयिति केचन ।

अविद्या संसृतिर्बन्धं धत्वाऽऽदि बलुधोव्यते ॥ २२ ॥
 त्वया सङ्क्षोभ्यमाणा सा मलत्तत्त्वं प्रसूयते ।
 मलत्तत्त्वाद्दुःखदुःखस्त्वया सञ्चोदितोदभूत् ॥ २३ ॥
 अलङ्कारो मलत्तत्त्वसंवृतस्त्रिविधोऽभवत् ।
 सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्चेति भाष्यते ॥ २४ ॥
 तामसात्सूक्ष्मतन्मात्राण्यासन् भूतान्यतः परम् ।
 स्थूलानि कृमशो राम कृमोत्तरगुणानि च ॥ २५ ॥
 राजसान्निद्रियाण्येव सात्त्विका देवता मनः ।
 तेभ्योऽभवत्सूत्ररूपं लिङ्गं सर्वगतं मलत् ॥ २६ ॥
 ततो विराट् समुत्पन्नः स्थूलाद्भूतकदम्बकात् ।
 विराजः पुरुषात्सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ॥ २७ ॥
 देवतिर्यङ्मनुष्याश्च कालकर्मकृमेषां तु ।
 त्वं रजोगुणतो ब्रह्मा जगतः सर्वकारणम् ॥ २८ ॥
 सत्त्वाद्भिषगुस्त्वमेवास्य पालकः सद्भिःरुच्यते ।
 लये रुद्रस्त्वमेवास्य त्वन्मायागुणभेदतः ॥ २९ ॥
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्याप्या वृत्तयो बुद्धिर्जैर्गुणैः ।
 तासां विलक्षणो राम त्वं साक्षी चिन्मयोऽव्ययः ॥ ३० ॥
 सृष्टिलीलां यदा कर्तुमीडसे रघुनन्दन ।
 अङ्गीकरोषि मायां त्वं तदा वै गुणवानिव ॥ ३१ ॥
 राम माया द्विधा भाति विद्याऽविद्येति ते सदा ।
 प्रवृत्तिमार्गनिरता अविद्यावशवर्तिनः ।
 निवृत्तिमार्गनिरता वेदान्तार्थविचारकाः ॥ ३२ ॥
 त्वद्भक्तिनिरता ये य ते वै विद्यामयाः स्मृताः ।
 अविद्यावशगा ये तु नित्यं संसारिणश्च ते ।
 विद्याभ्यासरता ये तु नित्यमुक्तास्त एव हि ॥ ३३ ॥
 लोके त्वद्भक्तिनिरतास्त्वन्मन्त्रोपासकाश्च ये ।
 विद्या प्रादुर्भवित्तेषां नेतरेषां कदाचन ॥ ३४ ॥
 अतस्त्वद्भक्तिसम्पन्ना मुक्ता एव न संशयः ।

त्वद्भक्त्यमृतडीनानां मोक्षः स्वप्नेऽपि नो भवेत् ॥ ३५ ॥

किं राम भङ्गुनोक्तेन सारं किञ्चिद्ब्रवीमि ते ।

साधुसङ्गतिरेवात्र मोक्षहेतुरुदाहृता ॥ ३६ ॥

साधवः समयित्ता ये निःस्पृहा विगतैषिणः ।

दान्ताः प्रशान्तास्त्वद्भक्ता निवृत्ताभिलकामनाः ॥ ३७ ॥

धृष्टप्राप्तिविपन्त्योश्च समाः सङ्गविवर्जिताः ।

सन्धस्ताभिलकर्माणः सर्वदा ब्रह्मतत्पराः ॥ ३८ ॥

यमाद्विगुणसम्पन्नाः सन्तुष्टा येन केनचित् ।

सत्सङ्गमो भवेद्यर्हि त्वत्कथाश्रवणे रतिः ॥ ३९ ॥

समुद्येति ततो भक्तिस्त्वयि राम सनातने ।

त्वद्भक्तावुपपन्नायां विज्ञानं विपुलं स्फुटम् ॥ ४० ॥

उद्येति मुक्तिमार्गोऽयमाद्यश्चतुरसेवितः ।

तस्माद्ग्राधव सद्भक्तिस्त्वयि मे प्रेमलक्षणा ॥ ४१ ॥

सदा भूयाद्दरे सङ्गस्त्वद्भक्तोषु विशेषतः ।

अद्य मे सकृलं जन्म भवत्सन्दर्शनाद्भूत् ॥ ४२ ॥

अद्य मे कृतवः सर्वे भूवुः सकृलाः प्रभो ।

दीर्घकालं मया तप्तमनन्यमतिना तपः ।

तस्येह तपसो राम कृलं तव यदर्थनम् ॥ ४३ ॥

सदा मे सीतया सार्धं हृदये वस राधव ।

गच्छतस्तिष्ठतो वापि स्मृतिः स्थान्मे सदा त्वयि ॥ ४४ ॥

धृति स्तुत्वा रमानाथमगस्त्यो मुनिसत्तमः ।

ददौ यापं महेन्द्रेण रामार्थे स्थापितं पुरा ॥ ४५ ॥

अक्षय्यौ बाणतूणीरौ ऋङ्गो रत्नविभूषितः ।

जडि राधव भूभारभूतं राक्षसमण्डलम् ॥ ४६ ॥

यदर्थमवतीर्णोऽसि मायया मनुजाकृतिः ।

धृतो योजनयुग्मे तु पुण्यकाननमण्डितः ॥ ४७ ॥

अस्ति पञ्चवटीनाम्ना आश्रमो गौतमीतटे ।

नेतव्यस्तत्र ते कालः शेषो रघुकुलोद्भू ॥ ४८ ॥

તત્રૈવ બહુકાર્યાણિ દેવાનાં કુરુ સત્યતે ॥ ૪૯ ॥

શ્રુત્વા તદાગસ્ત્યસુભાષિતં વચઃ

સ્તોત્રં ચ તત્ત્વાર્થસમન્વિતં વિભુઃ ।

મુનિં સમાભાષ્ય મુદાન્વિતો યયૌ

પ્રદર્શિતં માર્ગમશેષવિદ્ધરિઃ ॥ ૫૦ ॥

ઇતિ શ્રીમદધ્યાત્મરામાયણે ઉમામહેશ્વરસંવાદે

અરણ્યકાણ્ડે તૃતીયઃ સર્ગઃ ॥ ૩ ॥

॥ ચતુર્થઃ સર્ગઃ ॥

શ્રી મહાદેવ ઉવાચ

માર્ગે વ્રજન્ દદર્શાથિ શૈલશૃંગમિવ સ્થિતમ્ ।

વૃદ્ધં જટાયુષં રામઃ કિમેતદિતિ વિસ્મિતઃ ॥ ૧ ॥

ધનુરાનય સૌમિત્રે રાક્ષસોડયં પુરઃ સ્થિતઃ ।

ઇત્યાહ લક્ષ્મણં રામો હનિષ્યામ્યષિભક્ષકમ્ ॥ ૨ ॥

તચ્છ્રુત્વા રામવચનં ગૃધ્રરાડ્ ભયપીડિતઃ ।

વધાર્હોડહં ન તે રામ પિતુસ્તેડહં પ્રિયઃ સખા ॥ ૩ ॥

જટાયુર્નામ ભદ્રં તે ગૃધ્રોડહં પ્રિયકૃત્તવ ॥ ૪ ॥

પગ્ચવટ્યામહં વત્સ્યે તવૈવ પ્રિયકામ્યયા ।

મૃગયાયાં કદાચિત્તુ પ્રયાતે લક્ષ્મણોડપિ ચ ॥ ૫ ॥

સીતા જનકકન્યા મે રક્ષિતવ્યા પ્રયત્નતઃ ।

શ્રુત્વા તદ્ગુપ્તવચનં રામઃ સસ્નેહમબ્રવીત્ ॥ ૬ ॥

સાધુ ગૃધ્ર મહારાજ તથૈવ કુરુ મે પ્રિયમ્ ।

અત્રૈવ મે સમીપસ્થો નાતિદૂરે વને વસન્ ॥ ૭ ॥

ઇત્યામન્નિતમાલિડગ્ચ યયૌ પગ્ચવટીં પ્રભુઃ ।

લક્ષ્મણેન સહ ભ્રાત્રા સીતયા રઘુનન્દનઃ ॥ ૮ ॥

ગત્વા તે ગૌતમીતીરં પગ્ચવટ્યાં સુવિસ્તરમ્ ।

मन्दिरं कारयामास लक्ष्मणेन सुबुद्धिना ॥ ९ ॥
तत्र ते न्यवसन् सर्वे गङ्गाया उत्तरे तटे ।
कदम्बपनसाम्राट्किलवृक्षसमाकुले ॥ १० ॥
विविक्ते जनसम्भाधवर्जिते नीरुजस्थले ।
विनोदयन् जनकञ्जं लक्ष्मणेन विपश्चिता ॥ ११ ॥
अध्युवास सुषं रामो देवलोकं धवापरः ।
कन्दमूलकृलादीनि लक्ष्मणोऽनुदिनं तयोः ॥ १२ ॥
आनीय प्रददौ रामसेवातत्परमानसः ।
धनुर्बाणधरो नित्यं रात्रौ जागर्ति सर्वतः ॥ १३ ॥
स्नानं कुर्वन्त्यनुदिनं त्रयस्ते गौतमीजले ।
उभयोर्मध्यगा सीता कुरुते य गमागमौ ॥ १४ ॥
आनीय सलिलं नित्यं लक्ष्मणः प्रीतमानसः ।
सेवतेऽडरुडः प्रीत्या अवेमासन् सुषं त्रयः ॥ १५ ॥
अेकदा लक्ष्मणो राममेकान्ते समुपस्थितम् ।
विनयावनतो भूत्वा पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ १६ ॥
भगवन् श्रोतुमिच्छामि मोक्षस्थैकान्तिर्कीं गतिम् ।
त्वत्तः कमलपत्राक्ष सङ्क्षेपाद्भक्तुमर्हसि ॥ १७ ॥
ज्ञानं विज्ञानसहितं भक्तिवैराग्यबृढितम् ।
आयक्ष्व मे रघुश्रेष्ठ वक्ता नान्योऽस्ति भूतले ॥ १८ ॥

श्रीराम उवाच

शृणु वक्ष्यामि ते वत्स गुड्याद्गुड्यतरं परम् ।
यद्विज्ञाय नरो जड्यात्सद्यो वैकल्पकं भ्रमम् ॥ १९ ॥
आदौ मायास्वर्गुपं ते वक्ष्यामि तदनन्तरम् ।
ज्ञानस्य साधनं पश्चाज्ज्ञानविज्ञानसंयुतम् ॥ २० ॥
ज्ञेयं य परमात्मानं यज्ज्ञात्वा मुच्यते भयात् ।
अनात्मनि शरीरादावात्मबुद्धिस्तु या भवेत् ॥ २१ ॥
सैव माया तयैवासौ संसारः परिकल्प्यते ।
उपे द्वे निश्चिते पूर्वे मायायाः कुलनन्दन ॥ २२ ॥

विक्षेपावरणे तत्र प्रथमं कल्पयेज्जगत् ।
 लिङ्गाद्यभ्रमपर्यन्तं स्थूलसूक्ष्मविभेदतः ॥ २३ ॥
 अपरं त्वपिलं ज्ञानरूपमावृत्य तिष्ठति ।
 मायया कल्पितं विश्वं परमात्मनि डेवले ॥ २४ ॥
 रज्जौ भुज्ज्गवद्भ्रान्त्या विद्यारे नास्ति डिञ्चन ।
 श्रूयते दृश्यते यद्यत्स्मर्यते वा नरैः सदा ॥ २५ ॥
 असदेव छि तत्सर्वं यथा स्वप्नमनोरथौ ।
 देह अेव छि संसारवृक्षमूलं दृढं स्मृतम् ॥ २६ ॥
 तन्मूलः पुत्रदारान्दिभन्धः किं तेऽन्यथात्मनः ॥ २७ ॥
 देहस्तु स्थूलभूतानां पञ्च तन्मात्रपञ्चकम् ।
 अलङ्कारश्च बुद्धिश्च इन्द्रियाणि तथा दश ॥ २८ ॥
 विद्याभासो मनश्चैव मूलप्रकृतिरेव य ।
 अेतक्षेत्रमिति ज्ञेयं देह इत्यभिधीयते ॥ २९ ॥
 अेतैर्विलक्षणो ज्ञवः परमात्मा निरामयः ।
 तस्य ज्ञवस्य विज्ञाने साधनान्यपि मे शृणु ॥ ३० ॥
 ज्ञवश्च परमात्मा य पर्यायो नात्र भेदधीः ।
 मानाभावस्तथा दम्भलिसादिपरिवर्जनम् ॥ ३१ ॥
 पराक्षेपादिसङ्गं सर्वत्रावङ्गता तथा ।
 मनोवाक्कायसद्भक्त्या सद्गुरोः परिसेवनम् ॥ ३२ ॥
 बाह्याभ्यन्तरसंशुद्धिः स्थिरता सत्त्वियादिषु ।
 मनोवाक्कायदण्डश्च विषयेषु निरीडता ॥ ३३ ॥
 निरडङ्गारता जन्मजराधालोचनं तथा ।
 असक्तिः स्नेहशून्यत्वं पुत्रदारधनादिषु ॥ ३४ ॥
 इष्टानिष्टागमे नित्यं चित्तस्य समता तथा ।
 मयि सर्वात्मके रामे ह्यनन्यविषया मतिः ॥ ३५ ॥
 जनसम्भाधरडितशुद्धदेशनिषेवणम् ।
 प्राकृतैर्जनसङ्घैश्च ह्यरतिः सर्वदा भवेत् ॥ ३६ ॥

आत्मज्ञाने सद्योद्योगो वेदान्तार्थावलोकनम् ।
 उक्तैरेतैर्भवेज्ज्ञानं विपरीतैर्विपर्ययः ॥ ३७ ॥
 बुद्धिप्राणमनोदेहाडङ्गुतिभ्यो विलक्षणः ।
 सिदात्माहं नित्यशुद्धो बुद्ध्येवेति निश्चयम् ॥ ३८ ॥
 येन ज्ञानेन संवित्ते तज्ज्ञानं निश्चितं य मे ।
 विज्ञानं य तद्वैतत्साक्षादनुभववेद्यदा ॥ ३९ ॥
 आत्मा सर्वत्र पूर्णः स्याच्चिदानन्दात्मकोऽव्ययः ।
 बुद्ध्युपाधुपाधिरहितः परिणामाद्विर्वर्जितः ॥ ४० ॥
 स्वप्रकाशेन देहादीन् भासयन्ननपावृतः ।
 अेक एवाद्वितीयश्च सत्यज्ञानाद्विलक्षणः ॥ ४१ ॥
 असङ्गः स्वप्रभो द्रष्टा विज्ञानेनावगम्यते ।
 आचार्यशास्त्रोपदेशाद्यैक्यज्ञानं यदा भवेत् ॥ ४२ ॥
 आत्मनोर्ज्वलपरयोर्मूलाविद्या तदैव हि ।
 लीयते कार्यकरणैः सदैव परमात्मनि ॥ ४३ ॥
 सावस्था मुक्तिरित्युक्ता ङ्युपचारोऽयमात्मनि ।
 षट् मोक्षस्वरूपं ते कथितं रघुनन्दन ॥ ४४ ॥
 ज्ञानविज्ञानवैराग्यसहितं मे परात्मनः ।
 किन्त्वेतद्दुर्लभं मन्ये मद्भक्तिविमुष्मात्मनाम् ॥ ४५ ॥
 यक्षुष्मतामपि तथा रात्रौ सम्यङ् न दृश्यते ।
 पदं दीपसमेतानां दृश्यते सम्यगेव हि ॥ ४६ ॥
 अेवं मद्भक्तियुक्तानामात्मा सम्यङ् प्रकाशते ।
 मद्भक्तेः कारणं किञ्चिद्भक्त्यामि शृणु तत्त्वतः ॥ ४७ ॥
 मद्भक्तसङ्गो मत्सेवा मद्भक्तानां निरन्तरम् ।
 अेकादृश्युपवासादि मम पर्वानुमोदनम् ॥ ४८ ॥
 मत्कथाश्रवणे पाठे व्याख्याने सर्वदा रतिः ।
 मत्पूजापरिनिष्ठा य मम नामानुकीर्तनम् ॥ ४९ ॥
 अेवं सततयुक्तानां भक्तिरव्यभियारिणी ।

મયિ સગ્જાયતે નિત્યં તતઃ કિમવશિષ્યતે ॥ ૫૦ ॥

અતો મદ્ભક્તિયુક્તસ્ય જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમેવ ચ ।
વૈરાગ્યં ચ ભવેચ્છીઘ્નં તતો મુક્તિમવાપ્નુયાત્ ॥ ૫૧ ॥

કથિતં સર્વમેતત્તે તવ પ્રશ્નાનુસારતઃ ।
અસ્મિન્મનઃ સમાધાય યસ્તિષ્ઠેત્સ તુ મુક્તિભાઙ્ ॥ ૫૨ ॥

ન વક્તવ્યમિદં યત્નાન્મદ્ભક્તિવિમુખાય હિ ।
મદ્ભક્તાય પ્રદાતવ્યમાહૂયાપિ પ્રચલતઃ ॥ ૫૩ ॥

ય ઇદં તુ પઠેન્નિત્યં શ્રદ્ધાભક્તિસમન્વિતઃ ।
અજ્ઞાનપટલધ્વાન્તં વિધૂય પરિમુચ્યતે ॥ ૫૪ ॥

ભક્તાનાં મમ યોગિનાં સુવિમલસ્વાન્તાતિશાન્તાત્મનાં
મત્સેવાભિરતાત્મનાં ચ વિમલજ્ઞાનાત્મનાં સર્વદા ।
સડ્ગં યઃ કુરુતે સદોદ્યતમતિસ્તત્સેવનાનન્યધીઃ
મોક્ષસ્તસ્ય કરે સ્થિતોડહમનિશં દૃશ્યો ભવે નાન્યથા ॥ ૫૫ ॥

ઇતિ શ્રીમદધ્યાત્મરામાયણે ઉમામહેશ્વરસંવાદે
અરણ્યકાણ્ડે ચતુર્થઃ સર્ગઃ ॥ ૪ ॥

॥ ૫૦મઃ સર્ગઃ ॥

શ્રી મહાદેવ ઉવાચ

તસ્મિન્ કાલે મહારણ્યે રાક્ષસી કામરૂપિણી ।
વિચયાર મહાસત્ત્વા જનસ્થાનનિવાસિની ॥ ૧ ॥

એકદા ગૌતમીતીરે પગ્ન્યવટ્યાં સમીપતઃ ।
પન્નવજ્રાકુશાહ્વાનિ પદાનિ જગતીપતેઃ ॥ ૨ ॥

દૃષ્ટ્વા કામપરીતાત્મા પાદસૌન્દર્યમોહિતા ।
પશ્યન્તી સા શનૈરાયાદ્રાઘવસ્ય નિવેશનમ્ ॥ ૩ ॥

તત્ર સા તં રમાનાથં સીતયા સહ સંસ્થિતમ્ ।
કન્દર્પસદૃશં રામં દૃષ્ટ્વા કામવિમોહિતા ॥ ૪ ॥

રાક્ષસી રાઘવં પ્રાહ કસ્ય ત્વં કઃ કિમાશ્રમે ।

युक्तो जटावल्कलाद्यैः साध्यं किं तेऽत्र मे वद ॥ ५ ॥

अलं शूर्पण्णामा नाम राक्षसी कामरूपिणी ।

भगिनी राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य मलात्मनः ॥ ६ ॥

भरेण सखिता भ्रात्रा वसाम्यत्रैव कानने ।

राज्ञा दत्तं य मे सर्वं मुनिभक्षा वसाम्यहम् ॥ ७ ॥

त्वां तु वेदितुमिच्छामि वद मे वदतां वर ।

तामाल रामनामालमयोध्याधिपतेः सुतः ॥ ८ ॥

ओषा मे सुन्दरी भार्या सीता जनकनन्दिनी ।

स तु भ्राता कनीयान् मे लक्ष्मणोऽतीवसुन्दरः ॥ ९ ॥

किं कृत्यं ते मया ब्रूहि कार्यं भुवनसुन्दरि ।

एति रामवयः श्रुत्वा कामार्ता साञ्जवीर्दिहम् ॥ १० ॥

ओहि राम मया सार्धं रमस्व गिरिकानने ।

कामार्तालं न शक्नोमि त्यक्तुं त्वां कमलेक्षणम् ॥ ११ ॥

रामः सीतां कटाक्षेण पश्यन् सस्मितमञ्जवीत् ।

भार्या ममैषा कल्याणी विद्यते ज्यनपायिनी ॥ १२ ॥

त्वं तु सापत्यदुःभेन कथं स्थास्यसि सुन्दरि ।

अडिरास्ते मम भ्राता लक्ष्मणोऽतीव सुन्दरः ॥ १३ ॥

तवानुत्तपो भविता पतिस्तेनैव सञ्चर ।

एत्युक्त्वा लक्ष्मणं प्राड पतिर्मे भव सुन्दर ॥ १४ ॥

भ्रातुराज्ञां पुरस्कृत्य सङ्गच्छावोऽध मा चिरम् ।

एत्याल राक्षसी घोरा लक्ष्मणं काममोहिता ॥ १५ ॥

तामाल लक्ष्मणः साध्वि दासोऽलं तस्य धीमतः ।

दासी भविष्यसि त्वं तु ततो दुःभतरं नु किम् ॥ १६ ॥

तमेव गच्छ भद्रं ते स तु राजाभिलेखरः ।

तश्छुत्वा पुनरध्यागाद्राघवं दृष्टमानसा ॥ १७ ॥

कोधाद्राम किमर्थं मां भ्रामयस्यनवस्थितः ।

एदानीमेव तां सीतां भक्षयामि तवाग्रतः ॥ १८ ॥

धृत्युक्त्वा विकटाकारा ज्ञानकीमनुधावति ।
 ततो रामाज्ञया भङ्गमादाय परिरुध्य ताम् ॥ १९ ॥
 शिच्छेद नासां कर्णौ च लक्ष्मणो लघुविक्रमः ।
 ततो घोरध्वनिं कृत्वा रुधिराक्तवपुर्द्रुतम् ॥ २० ॥
 कन्दमाना पपाताग्रे भरस्य परुषाक्षरा ।
 किमेतदिति तामाह भरः भरतराक्षरः ॥ २१ ॥
 डेनैवं कारितासि त्वं मृत्योर्वक्त्रानुवर्तिना ।
 वद मे तं वधिष्यामि कालकल्पमपि क्षणात् ॥ २२ ॥
 तमाह राक्षसी रामः सीतालक्ष्मणसंयुतः ।
 दण्डकं निर्भयं कुर्वन्नास्ते गोदावरीतटे ॥ २३ ॥
 मामेवं कृतवान्स्तस्य भ्राता तेनैव योदितः ।
 यद्वि त्वं कुलजातोऽसि वीरोऽसि जडि तौ शिपू ॥ २४ ॥
 तयोस्तु रुधिरं पास्ये भक्षयैतौ सुदुर्मदौ ।
 नो येत्प्राणान् परित्यज्य यास्यामि यमसादनम् ॥ २५ ॥
 तश्छुत्वा त्वरितं प्रागात्भरः कोधेन मूर्च्छितः ।
 यतुर्दश सडस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ २६ ॥
 योदयामास रामस्य समीपं वधकाङ्क्षया ।
 भरश्च त्रिशिराश्चैव दूषणश्चैव राक्षसः ॥ २७ ॥
 सर्वे रामं ययुः शीघ्रं नानाप्राणरजोधृताः ।
 श्रुत्वा कोलाहलं तेषां रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ २८ ॥
 श्रूयते विपुलः शब्दो नूनमायान्ति राक्षसाः ।
 भविष्यति मडधुधुं नूनमद्य भया सड ॥ २९ ॥
 सीतां नीत्वा गुडां गत्वा तत्र तिष्ठ मडाभल ।
 उन्तुमिच्छाम्यहं सर्वान् राक्षसान् घोररूपिणः ॥ ३० ॥
 अत्र किञ्चिन्न वक्तव्यं शापितोऽसि ममोपरि ।
 तथेति सीतामादाय लक्ष्मणो गह्वरं ययौ ॥ ३१ ॥
 रामः परिकरं बद्ध्वा धनुरादाय निष्ठुरम् ।
 तूष्णीरावक्षयशरीं बद्ध्वायत्तोऽभवत्प्रभुः ॥ ३२ ॥

तत आगत्य रक्षांसि रामस्थोपरि चिक्षिपुः ।
 आयुधानि विशित्राणि पाषाणान् पादपानपि ॥ ३३ ॥
 तानि सिञ्चेद् रामोऽपि वीलयति लशः क्षणात् ।
 ततो भाणसदस्रेण उवाच तान् सर्वराक्षसान् ॥ ३४ ॥
 भरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ।
 जघान प्रडरार्धेन सर्वानिव रघूत्तमः ॥ ३५ ॥
 लक्ष्मणोऽपि गुडामध्यात्सीतामादाय राघवे ।
 समर्थं राक्षसान् दृष्ट्वा उवाच विस्मयमाययौ ॥ ३६ ॥
 सीता रामं समालिङ्ग्य प्रसन्नमुभपङ्कजा ।
 शस्त्रप्रणानि चाङ्गेषु ममार्जं जनकात्मजा ॥ ३७ ॥
 सापि दुद्राव दृष्ट्वा तान् उवाच राक्षसपुङ्गवान् ।
 लङ्कां गत्वा सत्सामध्ये क्रोशन्ती पादसन्निधौ ॥ ३८ ॥
 रावणस्य पपातोर्व्यां भगिनी तस्य रक्षसः ।
 दृष्ट्वा तां रावणः प्राड भगिनीं भयविह्वलाम् ॥ ३९ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वत्से त्वं विरूपकराणं तव ।
 कृतं शक्येण वा भद्रे यमेन वरुणेन वा ॥ ४० ॥
 कुबेरेणायवा ब्रूहि भस्मीकुर्यां क्षणेन तम् ।
 राक्षसी तमुवाचेदं त्वं प्रमत्तो विमूढधीः ॥ ४१ ॥
 पानासक्तः स्त्रीविजितः षण्डः सर्वत्र लक्ष्यसे ।
 यारयक्षुर्विहीनस्त्वं कथं राजा भविष्यसि ॥ ४२ ॥
 भरश्च निहतः सङ्घ्ये दूषणस्त्रिशिरस्तथा ।
 यतुर्दश सदस्राणि राक्षसानां महात्मनाम् ॥ ४३ ॥
 निहतानि क्षणेनैव रामेणासुरशत्रुणा ।
 जनस्थानमशेषेण मुनीनां निर्भयं कृतम् ।
 न जानासि विमूढस्त्वमत एव मयोच्यते ॥ ४४ ॥

रावण उवाच

डो वा रामः किमर्थं वा कथं तेनासुरा उवाचः ।

सम्यक्कथय मे तेषां मूलघातं करोम्यहम् ॥ ४५ ॥

शूर्पण्णोवाच

जनस्थानादहं याता कदाचित् गौतमीतटे ।

तत्र पञ्चवटी नाम पुरा मुनिजनाश्रया ॥ ४६ ॥

तत्राश्रमे मया दृष्टो रामो राज्ञोवलोचनः ।

धनुर्बाणधरः श्रीमान् जटावल्कलमण्डितः ॥ ४७ ॥

कनीयाननुजस्तस्य लक्ष्मणोऽपि तथाविधः ।

तस्य भार्या विशालाक्षी रुपिणी श्रीरिवापरा ॥ ४८ ॥

देवगन्धर्वागानां मनुष्याणां तथाविधा ।

न दृष्टा न श्रुता राजन् द्योतयन्ती वनं शुभा ॥ ४९ ॥

आनेतुमहमुद्युक्ता तां भार्यार्थं तवानघ ।

लक्ष्मणो नाम तद्भ्राता शिष्येष्ट मम नासिकाम् ॥ ५० ॥

कर्णो य नोदितस्तेन रामेण स महाबलः ।

ततोऽहमतिदुःभेन रुदती ऋमन्वगाम् ॥ ५१ ॥

सोऽपि रामं समासाद्य युद्धं राक्षसयूथपैः ।

अतः क्षणेन रामेण तेनैव बलशालिना ॥ ५२ ॥

सर्वे तेन विनष्टा वै राक्षसा भीमविडम्बाः ।

यदि रामो मनः कुर्यात्त्रैलोक्यं निमिषार्धतः ॥ ५३ ॥

भस्मीकुर्यान्न सन्देहं इति भाति मम प्रभो ।

यदि सा तव भार्या स्यात्सङ्कुलं तव जिवितम् ॥ ५४ ॥

अतो यतस्व राजेन्द्र यथा ते वल्लभा भवेत् ।

सीता राज्ञोपत्राक्षी सर्वलोकैकसुन्दरी ॥ ५५ ॥

साक्षाद्रामस्य पुरतः स्थातुं त्वं न क्षमः प्रभो ।

मायया मोहयित्वा तु प्राप्स्यसे तां रघूत्तमम् ॥ ५६ ॥

श्रुत्वा तत्सूक्तवाक्यैश्च दानमानादिभिस्तथा ।

आश्रास्य भगिनीं राजा प्रविवेश स्वकं गृहम् ।

तत्र शिन्तापरो भूत्वा निद्रां रात्रौ न लब्धवान् ॥ ५७ ॥

अेकेन रामेण कथं मनुष्यमात्रेण

नष्टः सभलः भरो मे ।
 भ्राता कथं मे भलवीर्यदर्प-
 युतो विनष्टो भत राघवेण ॥ ५८ ॥
 यद्वा न रामो मनुजः परेशो
 मां हन्तुकामः सभलं भलौघैः ।
 सम्प्रार्थितोऽयं द्रुहिणेन पूर्वं
 मनुष्यरूपोऽद्य रघोः कुलेऽभूत् ॥ ५९ ॥
 वध्यो यदि स्यां परमात्मनाहं
 वैकुण्ठराज्यं परिपालयेऽहम् ।
 नो चेदितं राक्षसराज्यमेव
 भोक्ष्ये चिरं राममतो व्रजामि ॥ ६० ॥
 इत्थं विचिन्त्याभिलराक्षसेन्द्रो
 रामं विदित्वा परमेश्वरं हरिम् ।
 विरोधबुद्ध्यैव हरिं प्रयामि
 द्रुतं न भङ्क्त्वा भगवान् प्रसीदित् ॥ ६१ ॥
 इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे
 अरण्यकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

॥ षष्ठः सर्गः ॥

विचिन्त्यैवं निशायां स प्रभाते रथमास्थितः ।
 रावणो मनसा कार्यमेकं निश्चित्य बुद्धिमान् ॥ १ ॥
 ययौ मारीचसदनं परं पारमुदन्वतः ।
 मारीचस्तत्र मुनिवज्जटावल्कलधारकः ॥ २ ॥
 ध्यायन् हृदि परात्मानं निर्गुणं गुणभासकम् ।
 समाधिविरमेऽपश्यद्वावणं गृहमागतम् ॥ ३ ॥
 द्रुतमुत्थाय यासिङ्ग्य पूजयित्वा यथाविधि ।
 कृतातिथ्यं सुष्मासीनं मारीचो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥

समागमनमेतत्ते रथेनैकेन रावण ।
चिन्तापर धवाभासि हृदि कार्यं विचिन्तयन् ॥ ५ ॥

भ्रूडि मे न छि गोप्यं चेत्करवाणि तव प्रियम् ।
न्याय्यं येद्भ्रूडि राजेन्द्र वृजिनं मां स्पृशेन्न छि ॥ ६ ॥

रावण उवाच

अस्ति राजा दशरथः साकेताधिपतिः किल ।
रामनामा सुतस्तस्य ज्येष्ठः सत्यपराक्रमः ॥ ७ ॥

विवासयामास सुतं वनं वनजनप्रियम् ।
भार्यया सलितं भ्रात्रा लक्ष्मणेन समन्वितम् ॥ ८ ॥
स आस्ते विपिने धीरे पञ्चवट्याश्रमे शुभे ।
तस्य भार्या विशालाक्षी सीता लोकविमोहिनी ॥ ९ ॥

रामो निरपराधान्मे राक्षसान् भीमविक्रमान् ।
भरं य उत्वा विपिने सुभ्रमास्तेऽतिनिर्भयः ॥ १० ॥

भगिन्याः शूर्पण्णया निर्दोषायाश्च नासिकाम् ।
कर्णौ चिच्छेद दृष्टात्मा वने तिष्ठति निर्भयः ॥ ११ ॥

अतस्त्वया सहायेन गत्वा तत्राणवल्बाम् ।
आनयिष्यामि विपिने रडिते राघवेण ताम् ॥ १२ ॥

त्वं तु मायामृगो भूत्वा ह्याश्रमादपनेष्यसि ।
रामं य लक्ष्माणं यैव तदा सीतां हराभ्युदम् ॥ १३ ॥

त्वं तु तावत्सहायं मे कृत्वा स्थास्यसि पूर्ववत् ।
धृत्येवं भाषमाणं तं रावणं वीक्ष्य विस्मितः ॥ १४ ॥

केनेदमुपदिष्टे ते मूलघातकरं वयः ।
स अेव शत्रुर्वध्यश्च यस्त्वन्नाशं प्रतीक्षते ॥ १५ ॥

रामस्य पौरुषं स्मृत्वा चित्तमघापि रावण ।
बालोऽपि मां दौशिकस्य यज्ञसंरक्षणाय सः ॥ १६ ॥

आगतस्त्विषुर्लोकैकेन पातयामास सागरे ।
योजनानां शतं रामस्तदादि भयविह्वलः ॥ १७ ॥

स्मृत्वा स्मृत्वा तदेवाहं रामं पश्यामि सर्वतः ॥ १८ ॥

दण्डकेऽपि पुनरप्यहं वने

पूर्ववैरमनुयिन्तयन् लृष्टि ।

तीक्ष्णशृङ्गमृगारूपमेकदा

मादृशैर्बहुभिरावृतोऽभ्ययाम् ॥ १९ ॥

राघवं जनकजासमन्वितं

लक्ष्मणेन सङ्घितं त्वरान्वितः ।

आगतोऽहमथ हन्तुमुद्यतो

मां विलोक्य शरमेकमक्षिपत् ॥ २० ॥

तेन विद्धुदृद्योऽहमुद्भ्रमन्

राक्षसेन्द्र पतितोऽस्मि सागरे ।

तत्प्रभृत्यहमिदं समाश्रितः

स्थानमूर्जितमिदं भयार्दितः ॥ २१ ॥

राममेव सततं विभावये

भीतभीत एव भोगराशितः ।

राजरत्नरमणीरथादिकं

श्रीनयोर्यदि गतं भयं भवेत् ॥ २२ ॥

राम आगत एतेतिशङ्कया

बाल्यकार्यमपि सर्वमत्यजम् ।

निद्रया परिवृतो यदा स्वपे

राममेव मनसानुयिन्तयन् ॥ २३ ॥

स्वप्नदृष्टिगतराघवं तदा

बोधितो विगतनिद्र आस्थितः ।

तद्भवानपि विमुञ्च याग्रहं

राघवं प्रति गृहं प्रयाहि भोः ॥ २४ ॥

रक्ष राक्षसकुलं चिरागतं

तत्स्मृतौ सकलमेव नश्यति ।

तव हितं वदतो मम भाषितं

परिगृहाण परात्मनि राघवे ।

त्यज विरोधमतिं भज भक्तितः

परमकारुणिको रघुनन्दनः ॥ २५ ॥

अलमशेषमिदं मुनिवाक्यतः

अशृण्वमाद्युगे परमेश्वरः ।

ब्रह्मणार्थित उवाच तं हरिः

किं तवेषितमलं करवाणि तत् ॥ २६ ॥

ब्रह्मणोक्तमरविन्दलोचन

त्वं प्रयाहि भुवि मानुषं वपुः ।

दशरथात्मजभावमञ्जसा

जलि रिपुं दशकन्धरं उरे ॥ २७ ॥

अतो न मानुषो रामः साक्षान्नाशयणोऽव्ययः ।

मायामानुषवेषेण वनं यातोऽतिनिर्भयः ॥ २८ ॥

भूभारडरणार्थाय गच्छ तात गृहं सुषुम् ।

श्रुत्वा मारीयवचनं रावणः प्रत्यभाषत ॥ २९ ॥

परमात्मा यदा रामः प्रार्थितो ब्रह्मणा डिल ।

मां हन्तुं मानुषो भूत्वा यत्नाद्विड समगतः ॥ ३० ॥

करिष्यत्यचिरादेव सत्यसङ्कल्पे ष्वरः ।

अतोऽहं यत्नतः सीतामानेष्याम्येव राघवात् ॥ ३१ ॥

वधे प्राप्ते रणे वीर प्राप्स्यामि परमं पदम् ।

यद्वा रामं रणे हत्वा सीतां प्राप्स्यामि निर्भयः ॥ ३२ ॥

तद्दुत्तिष्ठ मलाभाग विचित्रमृगशृपधृक् ।

रामं सलक्ष्मणं शीघ्रमाश्रमादतिदूरतः ॥ ३३ ॥

आक्रम्य गच्छ त्वं शीघ्रं सुषुं तिष्ठ यथा पुरा ।

अतः परं येद्यत्किञ्चिद्भाषसे मद्भिषीषणम् ॥ ३४ ॥

हनिष्याम्यसिनानेन त्वामत्रैव न संशयः ।

मारीयस्तद्वयः श्रुत्वा स्वात्मन्येवान्वयिन्तयत् ॥ ३५ ॥

यदि मां राघवो हन्यात्तदा मुक्तो भवार्णवात् ।

मां हन्याद्यदि येद्दुष्टस्तदा मे निरयो ध्रुवम् ॥ ३६ ॥

इति निश्चित्य मरणं रामाद्दुत्थाय वेगतः ।

अभ्रवीद्रावणं राजन् करोम्याङ्गां तव प्रभो ॥ ३७ ॥

धृत्युक्त्वा रथमास्थाय गतो रामाश्रमं प्रति ।

शुद्धजाम्बूनदप्रप्यो मृगोऽभूद्रौघ्यभिन्दुकः ॥ ३८ ॥

रत्नशृङ्गो मणिपुरो नीलरत्नविलोचनः ।

विद्युत्प्रभो विभुग्धास्यो वियचार वनान्तरे ॥ ३९ ॥

रामाश्रमपदस्थान्ते सीतादृष्टिपथे यरन् ॥ ४० ॥

क्षाणं य धावत्यवतिष्ठते क्षाणं

समीपमागत्य पुनर्भयावृतः ।

अवे स मायामृगवेष्टुपधृष्ट

यचार सीतां परिभोऽयन् षलः ॥ ४१ ॥

धति श्रीमदध्यात्मरामयणे उमामहेश्वरसंवादे

अरण्यकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

॥ सप्तमः सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच

अथ रामोऽपि तत्सर्वं ज्ञात्वा रावणयेष्टितम् ।

उवाच सीतामेकान्ते शृणु जानकि मे वचः ॥ १ ॥

रावणो भिक्षुर्गुणेण आगमिष्यति तेऽन्तिकम् ।

त्वं तु छायां त्वदाकारां स्थापयित्वोदृष्टे विश ॥ २ ॥

अत्रावदृश्यर्गुणेण वर्षं तिष्ठ ममाज्ञया ।

रावणस्य वधान्ते मां पूर्ववत्प्राप्स्यसे शुभे ॥ ३ ॥

श्रुत्वा रामोऽदितं वाक्यं सापि तत्र तथाकरोत् ।

मायासीतां भुक्तिः स्थाप्य स्वयमन्तर्दधेऽनले ॥ ४ ॥

मायासीता तदाऽपश्यन्मृगं मायाविनिर्मितम् ।

उसन्ती राममभ्येत्य प्रोवाच विनयान्विता ॥ ५ ॥

पश्य राम मृगं चित्रं कानकं रत्नभूषितम् ।

विचित्रभिन्दुभिर्युक्तं यरन्तमकुतोभयम् ।

बद्ध्वा देहि मम कीडामृगो भवतु सुन्दरः ॥ ६ ॥

तथेति धनुरादाय गच्छन् लक्ष्मणमब्रवीत् ।

रक्ष त्वमतिथलेन सीतां मत्प्राणवल्लभाम् ॥ ७ ॥

मायिनः सन्ति विपिने राक्षसा घोरदर्शनाः ।

अतोऽत्रावहितः साध्वीं रक्ष सीतामनिन्दिताम् ॥ ८ ॥

लक्ष्मणो राममाहेदं देवाय मृगउपधृक् ।

मारीचोऽत्र न सन्देह एवम्भूतो मृगः कुतः ॥ ९ ॥

श्रीराम उवाच

यदि मारीच एवायं तदा उन्मि न संशयः ।

मृगश्चेदानयिष्यामि सीताविश्रमहेतवे ॥ १० ॥

गमिष्यामि मृगं बद्ध्वा ख्यानयिष्यामि सत्वरः ।

त्वं प्रयत्नेन सन्तिष्ठ सीतासंरक्षणोद्यतः ॥ ११ ॥

धृत्युक्त्वा प्रययौ रामो मायामृगमनुद्भुतः ।

माया यदाश्रया लोकमोहिनी जगदाकृतिः ॥ १२ ॥

निर्विकारश्चिदात्मापि पूर्णोऽपि मृगमन्वगात् ।

भक्तानुकम्पी भगवानिति सत्यं वयो हरिः ॥ १३ ॥

कर्तुं सीताप्रियार्थाय जनत्रपि मृगं ययौ ।

अन्यथा पूर्णकामस्य रामस्य विद्वितात्मनः ॥ १४ ॥

मृगोऽणु वा श्चिन्ना वापि किं कार्यं परमात्मनः ॥ १५ ॥

कदाचिद् दृश्यतेऽभ्याशे क्षणं धावति वीर्यते ।

दृश्यते च ततो दूरादेवं राममपाहरत् ।

ततो रामोऽपि विज्ञाय राक्षसोऽयमिति स्फुटम् ॥ १६ ॥

विव्याध शरमादाय राक्षसं मृगउपिणाम् ।

पपात रुधिराक्तास्थो मारीचः पूर्वउपधृक् ॥ १७ ॥

डा उतोऽस्मि मडाबाडो त्राडि लक्ष्मण मां दुतम् ।

धृत्युक्त्वा रामवद्वाया पपात रुधिराशनः ॥ १८ ॥

यन्नामाज्ञोऽपि मरणे स्मृत्वा तत्साम्यमाप्नुयात् ।

किमुताग्रे हरिं पश्यन्स्तेनैव निहतोऽसुरः ॥ १९ ॥

तद्देहाद्दुत्थितं तेजः सर्वलोकस्य पश्यतः ।
 राममेवाविशद्देवा विस्मयं परमं ययुः ॥ २० ॥
 किं कर्म कृत्वा किं प्राप्तः पातकी मुनिर्हिसकः ।
 अथवा राघवस्यायं मलिमा नात्र संशयः ॥ २१ ॥
 रामभाणेन संविद्धः पूर्वं राममनुस्मरन् ।
 भयात्सर्वं परित्यज्य गृहवित्तादिकं य यत् ॥ २२ ॥
 वृद्धिं रामं सदा ध्यात्वा निर्धृताशेषकल्मषः ।
 अन्ते रामेण निहतः पश्यन् राममवाप सः ॥ २३ ॥
 द्विजो वा राक्षसो वापि पापी वा धार्मिकोऽपि वा ।
 त्यजन् कवेवरं रामं स्मृत्वा याति परं पदम् ॥ २४ ॥
 एति तेऽन्योन्यमाभाष्य ततो देवा दिवं ययुः ॥ २५ ॥
 रामस्तस्थिन्तयामास म्रियमाणोऽसुराधमः ।
 डा लक्ष्मणेति मद्वाक्यमनुकुर्वन्ममार किम् ।
 श्रुत्वा मद्वाक्यसदृशं वाक्यं सीतापि किं भवेत् ॥ २६ ॥
 एति चिन्तापरीतात्मा रामो दूरान्यवर्तत ॥ २७ ॥
 सीता तद्भाषितं श्रुत्वा मारीचस्य दुरात्मनः ।
 भीतातिदुःखसंविज्ञा लक्ष्मणं त्विदमब्रवीत् ।
 गच्छ लक्ष्मण वेगेन भ्राता तेऽसुरपीडितः ॥ २८ ॥
 डा लक्ष्मणेति वयनं भ्रातुस्ते न शृणोषि किम् ।
 तामाह लक्ष्मणो देवि रामवाक्यं न तद्भवेत् ॥ २९ ॥
 यः कश्चिद्राक्षसो देवि म्रियमाणोऽब्रवीद्भयः ।
 रामस्त्रैलोक्यमपि यः कुब्जो नाशयति क्षणात् ॥ ३० ॥
 स कथं दीनवयनं भाषतेऽमरपूजितः ।
 कुब्जा लक्ष्मणमालोक्य सीता भाष्यविलोचना ॥ ३१ ॥
 प्राह लक्ष्मणो दुर्बुद्धे भ्रातुर्व्यसनमिच्छसि ।
 प्रेषितो भरतेनैव रामनाशाभिधाङ्गिणा ॥ ३२ ॥
 मां नेतुमागतोऽसि त्वं रामनाश उपस्थिते ।

न प्राप्स्यसे त्वं मामद्य पश्य प्राणास्त्यजाम्यहम् ॥ ३३ ॥

न जानातीदृशं रामस्त्वां भार्याडरणोद्यतम् ।

रामादन्यं न स्पृशामि त्वां वा भरतमेव वा ॥ ३४ ॥

धृत्युक्त्वा वध्यमाना सा स्वबालुभ्यां रुरोद ह ।

तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणः कर्णो पिधायातीव दुःभितः ॥ ३५ ॥

मामेवं भाषसे यण्डि धिक् त्वां नाशमुपैष्यसि ।

धृत्युक्त्वा वनदेवीभ्यः समर्प्य जनकात्मजाम् ॥ ३६ ॥

यथौ दुःभातिसंविज्ञो राममेव शनैः शनैः ।

ततोऽन्तरं समालोक्य रावणो भिक्षुवेषधृक् ॥ ३७ ॥

सीतासमीपमगमत् स्फुरद्दण्डकमण्डलुः ।

सीता तमवलोक्याशु नत्वा सम्पूज्य भक्तितः ॥ ३८ ॥

कन्दमूलकृलादीनि दत्त्वा स्वागतमब्रवीत् ।

मुने भुङ्क्ष्व कृलादीनि विश्रमस्व यथासुभम् ॥ ३९ ॥

धदानीमेव भर्ता मे ह्यागमिष्यति ते प्रियम् ।

कश्चिन्ति विशेषेण तिष्ठ त्वं यद्वि रोयते ॥ ४० ॥

भिक्षुरुवाच

का त्वं कमलपत्राक्षि को वा भर्ता तवानघे ।

किमर्थमत्र ते वासो वने राक्षससेविते ।

भ्रूळि भद्रे ततः सर्वं स्ववृत्तान्तं निवेदये ॥ ४१ ॥

सीतोवाच

अयोध्याधिपतिः श्रीमान् राजा दशरथो मखान् ।

तस्य ज्येष्ठः सुतो रामः सर्वलक्षणलक्षितः ॥ ४२ ॥

तस्याहं धर्मतः पत्नी सीता जनकनन्दिनी ।

तस्य भ्राता कनीयान्श्च लक्ष्मणो भ्रातृवत्सलः ॥ ४३ ॥

पितुराज्ञां पुरस्कृत्य दण्डके वस्तुमागतः ।

यतुर्दश समास्त्वां तु ज्ञातुमिच्छामि मे वद ॥ ४४ ॥

भिक्षुरुवाच

पौलस्त्यतनयोऽहं तु रावणो राक्षसाधिपः ।

त्वत्सामपरितमोऽहं त्वां नेतुं पुरमागतः ॥ ४५ ॥

मुनिवेषेण रामेण किं कश्चिसि मां लज ।

भुङ्क्ष्व भोगान् मया सार्धं त्यज दुःखं वनोद्भवम् ॥ ४६ ॥

श्रुत्वा तद्भयनं सीता भीता किञ्चिदुवाच तम् ।

यद्यैवं भाषसे मां त्वं नाशमेष्यसि राघवात् ॥ ४७ ॥

आगमिष्यति रामोऽपि क्षणं तिष्ठ सडानुजः ।

मां को धर्षयितुं शक्तो हरेर्भार्या शशो यथा ॥ ४८ ॥

रामभाणैर्विभिन्नस्त्वं पतिष्यसि महीतले ॥ ४९ ॥

एति सीतावचः श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः ।

स्वरूपं दर्शयामास मडापर्वतसन्निभम् ।

दशास्यं विंशतिभुजं कालमेघसमधुतिम् ॥ ५० ॥

तद्दृष्ट्वा वनदिव्यश्च भूतानि च वितत्रसुः ।

ततो विदार्य धरणीं नभैरुद्धृत्य बाहुभिः ॥ ५१ ॥

तोलयित्वा रथे क्षिप्त्वा ययौ क्षिप्रं विडायसा ।

हा राम हा लक्ष्मणेति रुदती जनकात्मजा ॥ ५२ ॥

भयोद्धिन्नमना दीना पश्यन्ती भुवमेव सा ।

श्रुत्वा तत्कन्दितं दीनं सीतायाः पक्षिसत्तमः ॥ ५३ ॥

जटायुरुत्थितः शीघ्रं नगाग्रात्तीक्ष्णतुण्डकः ।

तिष्ठ तिष्ठेति तं प्राह को गच्छति ममाग्रतः ॥ ५४ ॥

मुषित्वा लोकनाथस्य भार्या शून्याद्भनालयात् ।

शुनको मन्त्रपूतं त्वं पुरोऽशमिवाध्वरे ॥ ५५ ॥

एत्युक्त्वा तीक्ष्णतुण्डेन यूर्णयामास तद्भयम् ।

वाडान् बिभेद पादाभ्यां यूर्णयामास तद्धनुः ॥ ५६ ॥

ततः सीतां परित्यज्य रावणः अङ्गमाददे ।

चिच्छेद पक्षौ सामर्षः पक्षिराजस्य धीमतः ॥ ५७ ॥

पपात किञ्चिच्छेषेण प्राणेन भुवि पक्षिराट् ।

पुनरन्यरथेनाशु सीतामादाय रावणः ॥ ५८ ॥

क्रोशन्ती रामरामेति त्रातारं नाधिगच्छति ।
 डा राम डा जगन्नाथ मां न पश्यसि द्युःप्रिताम् ॥ ५८ ॥
 रक्षसा नीयमानां स्वां भार्यां मोयय राघव ।
 डा लक्ष्मणा मडाभाग त्राडि मामपराधिनीम् ॥ ६० ॥
 वाक्शशेण उतस्त्वं मे क्षन्तुमर्हसि देवर ।
 धत्येवं क्रोशमानां तां रामागमनशङ्कया ॥ ६१ ॥
 जगाम वायुवेगेन सीतामादाय सत्वरः ॥ ६२ ॥
 विडायसा नीयमाना सीतापश्यदधोमुष्णी ।
 पर्वताग्रे स्थितान् पञ्च वानरान् वारिजानना ।
 उत्तरीयार्धप्रण्डेन विमुख्याभरणादिकम् ॥ ६३ ॥
 बद्ध्वा शिक्ષेप रामाय कथयन्त्विति पर्वते ॥ ६४ ॥
 ततः समुद्रमुल्लङ्घ्य लङ्कां गत्वा स रावणः ।
 स्वान्तःपुरे रउस्ये तामशोकविपिनेऽक्षिपत् ।
 राक्षसीभिः परिवृतां मातृबुद्ध्यान्वपालयत् ॥ ६५ ॥
 कृशाऽतिदीना परिकर्मवर्जिता
 द्युःभेन शुष्यद्भ्रष्टाऽतिविह्वला ।
 डा रामरामेति विलप्यमाना
 सीता स्थिता राक्षसवृन्दमध्ये ॥ ६६ ॥
 धति श्रीमदध्यात्मरामयणे उमामलेश्वरसंवादे
 अरण्यकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

॥ अष्टमः सर्गः ॥

श्रीमडादेव उवाच
 रामो मायाविनं उत्वा राक्षसं कामरूपिणाम् ।
 प्रतस्थे स्वाश्रमं गन्तुं ततो दूरार्ददर्श तम् ॥ १ ॥
 आयान्तं लक्ष्मणां दीनं मुभेन परिशुष्यता ।
 राघवश्चिन्तयामास स्वात्मन्येव मडामतिः ॥ २ ॥

लक्ष्मणस्तत्र जानाति मायासीतां मया कृताम् ।
ज्ञात्वाप्येनं वञ्चयित्वा शोचामि प्राकृतो यथा ॥ ३ ॥
यद्विदं विरतो भूत्वा तूष्णीं स्थास्यामि मन्दिरे ।
तदा राक्षसकोटीनां वधोपायः कथं भवेत् ॥ ४ ॥
यदि शोचामि तां दुःखसन्तप्तः कामुको यथा ।
तदा कमेणानुचिन्वन् सीतां यास्येऽसुरालयम् ।
रावाणं सकुलं हत्वा सीतामग्नौ स्थितां पुनः ॥ ५ ॥
मयैव स्थापितां नीत्वा यातायोध्यामतन्द्रितः ॥ ६ ॥
अहं मनुष्यभावेन जातोऽस्मि ब्रह्मण्यार्थितः ।
मनुष्यभावमापन्नः किञ्चित्कालं वसामि कौ ।
ततो मायामनुष्यस्य यरितं मेऽनुशङ्कयताम् ॥ ७ ॥
मुक्तिः स्यादप्रयासेन भक्तिमार्गानुवर्तिनाम् ।
निश्चित्यैवं तदा दृष्ट्वा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥ ८ ॥
किमर्थमागतोऽसि त्वं सीतां त्यक्त्वा मम प्रियाम् ।
नीता वा भक्षिता वापि राक्षसैर्जनकात्मजा ॥ ९ ॥
लक्ष्मणः प्राञ्जलिः प्राह सीताया दुर्वथो रुदन् ।
हा लक्ष्मणेति वचनं राक्षसोक्तं श्रुतं तथा ॥ १० ॥
त्वद्वाक्यसदृशं श्रुत्वा मां गच्छेति त्वराब्रवीत् ।
रुदन्ती सा मया प्रोक्ता देवि राक्षसभाषितम् ।
नेदं रामस्य वचनं स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ ११ ॥
एत्येवं सान्निवता साध्वी मया प्रोवाच मां पुनः ।
यदुक्तं दुर्वथो राम न वाच्यं पुरतस्तव ॥ १२ ॥
कण्ठीं पिधाय निर्गत्य यातोऽहं त्वां समीक्षितुम् ॥ १३ ॥
रामस्तु लक्ष्मणं प्राह तथाप्यनुचितं कृतम् ।
त्वया स्त्रीभाषितं सत्यं कृत्वा त्यक्त्वा शुभानना ।
नीता वा भक्षिता वापि राक्षसैर्नात्र संशयः ॥ १४ ॥
एति चिन्तापरो रामः स्वाश्रमं त्वरितो यथौ ।
तत्रादृष्ट्वा जनकजां विललापातिदुःभितः ॥ १५ ॥

डा प्रिये क्व गतासि त्वं नासि पूर्ववदाश्रमे ।
 अथवा मद्भिर्भोडार्थं लीलया क्व विलीयसे ॥ १६ ॥
 एत्याश्विनवन् वनं सर्वं नापश्यज्जानकीं तदा ।
 वनद्वेष्यः कुतः सीतां भ्रुवन्तु मम वल्लभाम् ॥ १७ ॥
 भृगाश्च पक्षिणो वृक्षा दृश्यन्तु मम प्रियाम् ।
 एत्येवं विलपन्नेव रामः सीतां न कुत्रयित् ॥ १८ ॥
 सर्वज्ञः सर्वथा क्वापि नापश्यद्रघुनन्दनः ।
 आनन्दोऽप्यन्वशोयत्तामयलोऽप्यनुधावति ॥ १९ ॥
 निर्ममो निरडङ्कारोऽप्यभङ्गानन्दरूपवान् ।
 मम जायेति सीतेति विललापातिदुःषितः ॥ २० ॥
 अेवं मायामनुयस्त्रसक्तोऽपि रघूत्तमः ।
 आसक्त एव मूढानां भाति तत्त्वविदां न हि ॥ २१ ॥
 अेवं विश्विनन् सकलं वनं रामः सलक्ष्मणः ।
 भङ्गं रथं छत्रयापं कूबरं पतितं भुवि ॥ २२ ॥
 दृष्ट्वा लक्ष्मणमाडेहं पश्य लक्ष्मण केनयित् ।
 नीयमानां जनकजां तं जित्वान्यो जडार ताम् ॥ २३ ॥
 ततः कञ्चिद्भुवो भागं गत्वा पर्वतसन्निभम् ।
 रुधिराक्तवपुर्दृष्ट्वा रामो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ २४ ॥
 अेष वै भक्षयित्वा तां जानकीं शुभदर्शनाम् ।
 शेते विविक्तेऽतितृप्तः पश्य हन्मि निशाग्रम् ॥ २५ ॥
 थापमानय शीघ्रं मे भाणं च रघुनन्दन ।
 तश्छुत्वा रामवचनं जटायुः प्राड भीतवत् ॥ २६ ॥
 मां न मारय भद्रं ते म्रियमाणं स्वकर्मणा ।
 अहं जटायुस्ते भार्यादारिणं समनुद्रुतः ॥ २७ ॥
 रावणं तत्र युद्धं मे अब्रूवारिविमर्दन ।
 तस्य वाडान् रथं थापं छित्वाहं तेन धातितः ॥ २८ ॥
 पतितोऽस्मि जगन्नाथ प्राणास्त्यक्ष्यामि पश्य माम् ।
 तश्छुत्वा राघवो दीनं कण्ठप्राणं ददर्श ह ॥ २९ ॥

उस्ताभ्यां संस्पृशन् रामो द्युःप्राश्रुवृतलोचनः ॥ ३० ॥
 जटायो ब्रूहि मे भार्या डेन नीता शुभानना ।
 मत्कार्यार्थं उतोऽसि त्वमतो मे प्रियबान्धवः ॥ ३१ ॥
 जटायुः सन्नया वाया वकुत्राद्रक्तं समुद्रमन् ।
 उवाच रावणो राम राक्षसो भीमविक्रमः ॥ ३२ ॥
 आदाय मैथिलीं सीतां दक्षिणाभिमुषो ययौ ।
 एतो वक्तुं न मे शक्तिः प्राणास्त्यक्ष्यामि तेऽग्रतः ॥ ३३ ॥
 दृष्ट्या दृष्टोऽसि राम त्वं म्रियमाणेन मेऽनघ ।
 परमात्मासि विष्णुस्त्वं मायामनुजृपधृक् ॥ ३४ ॥
 अन्तकालेऽपि दृष्ट्वा त्वां मुक्तोऽहं रघुसत्तम ।
 उस्ताभ्यां स्पृश मां राम पुनर्यास्यामि ते पदम् ॥ ३५ ॥
 तथेति रामः पस्पर्श तदङ्गं पाणिना स्मयन् ।
 ततः प्राणान् परित्यज्य जटायुः पतितो भुवि ॥ ३६ ॥
 रामस्तमनुशोचित्वा बन्धुवत् साश्रुलोचनः ।
 लक्षणेन समानाय्य काष्ठानि प्रददाह तम् ॥ ३७ ॥
 स्नात्वा द्युःपेन रामोऽपि लक्षणेन समन्वितः ।
 उत्वा वने भृगं तत्र मांसभक्षणान् समन्ततः ॥ ३८ ॥
 शाद्रले प्राक्षिपद्रामः पृथक् पृथगनेकधा ।
 भक्षन्तु पक्षिणः सर्वे तृभो भवतु पक्षिराट् ॥ ३९ ॥
 एत्युक्त्वा राघवः प्राह जटायो गच्छ मत्पदम् ।
 मत्साङ्ग्यं भजस्वाद्य सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ ४० ॥
 ततोऽनन्तरमेवासौ द्रिव्यरूपधरः शुभः ।
 विमानवरमारुह्य भारवरं भानुसन्निभम् ॥ ४१ ॥
 शङ्खचक्रगदापद्मकिरीटवरभूषणैः ।
 धीतयन् स्वप्रकाशेन पीताम्बरधरोऽमलः ॥ ४२ ॥
 यतुर्भिः पार्श्वैर्विष्णोस्तादृशैरभिपूजितः ।
 स्तूयमानो योगिगणैः राममाभाष्य सत्वरः ।

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा तुष्टाय रघुनन्दनम् ॥ ४३ ॥

जटायुरुवाच

अगणितगुणामप्रमेयमाद्यं

सकलजगत्स्थितिसंयमादिछेतुम् ।

उपरमपरमं परात्माभूतं

सततमहं प्राणतोऽस्मि रामयन्द्रम् ॥ ४४ ॥

निरवधिसुष्मिन्दिराकटाक्षं

क्षपितसुरेन्द्रयतुर्मुष्मादिदुष्मम् ।

नरवरमनिशं नतोऽस्मि रामं

वरदमहं वरयापभाण्डस्तम् ॥ ४५ ॥

त्रिभुवनकमनीयद्रूपमीज्यं

रविशतभासुरमीडितप्रदानम् ।

शरणाधमनिशं सुरागमूले

कृतनिलयं रघुनन्दनं प्रपद्ये ॥ ४६ ॥

भवविपिनदवाग्निनामधेयं

भवमुभद्वैवतद्वैवतं ध्यालुम् ।

दनुजपतिसहस्रकोटिनाशं

रवितनयासदृशं हरिं प्रपद्ये ॥ ४७ ॥

अविरतभवभावनातिदूरं

भवविमुष्मैर्मुनिभिः सद्वैव दृश्यम् ।

भवजलधिसुतारणाङ्घ्रिपोतं

शरणामहं रघुनन्दनं प्रपद्ये ॥ ४८ ॥

गिरिशगिरिसुतामनोनिवासं

गिरिवरधारिणामीडिताभिरामम् ।

सुरवरदनुजैन्द्रसेविताङ्घ्रिं

सुरवरदं रघुनायकं प्रपद्ये ॥ ४९ ॥

परधनपरदारवर्जितानां

परगुणभूतिषु तुष्टमानसानाम् ।

परडितनिरतात्मनां सुसेव्यं

रघुवरमम्बुजलोचनं प्रपद्ये ॥ ५० ॥

स्मितरुचिरविकासिताननाञ्ज-

मत्सुलभं सुरराजनीलनीलम् ।

सितजलरुड्यारुनेत्रशोभं

रघुपतिमीशगुरोर्गुरुं प्रपद्ये ॥ ५१ ॥

उरिक्मलजशम्भुरुपभेदात्-

त्वमिड विभासि गुणत्रयानुवृत्तः ।

रविरिव जलपूरितोदपात्रे-

ध्वमरपतिस्तुतिपात्रमीशमीडे ॥ ५२ ॥

रतिपतिशतकोटिसुन्दराङ्गं

शतपथगोचरभावनाविदूरम् ।

यतिपतिदुदये सदा विभातं

रघुपतिमार्तिडरं प्रभुं प्रपद्ये ॥ ५३ ॥

धृत्येवं स्तुवतस्तस्य प्रसन्नोऽभूद्रघूत्तमः ।

उवाच गच्छ भद्रं ते मम विष्णोः परं पदम् ॥ ५४ ॥

शृणोति य धृष्टोऽस्ति लिप्तेन्द्रा नियतः पठेत् ।

स याति मम साङ्गं मरणे मत्स्मृतिं लभेत् ॥ ५५ ॥

धृति राघवभाषितं तदा

श्रुतवान् उर्ध्वसमाकुलो द्विजः ।

रघुनन्दनसाम्यमास्थितः

प्रययौ ब्रह्मसुपूजितं पदम् ॥ ५६ ॥

धृति श्रीमदध्यात्मरामायणे उभामुखेश्वरसंवादे

अरण्यकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

॥ नवमः सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच

ततो रामो लक्ष्मणेन जगाम विपिनान्तरम् ।

पुनर्दुःखं समाश्रित्य सीतान्वेषणतत्परः ॥ १ ॥

તત્રાદ્ભુતસમાકારો રાક્ષસઃ પ્રત્યદૃશ્યત ।
 વક્ષસ્યેવ મહાવક્રન્નશ્ચક્ષુરાદિવિવર્જિતઃ ॥ ૨ ॥
 બાહૂ યોજનમાત્રેણ વ્યાપૃતૌ તસ્ય રક્ષસઃ ।
 કબન્ધો નામ દૈત્યેન્દ્રઃ સર્વસત્ત્વવિહિંસકઃ ॥ ૩ ॥
 તદ્બાહોર્મધ્યદેશે તૌ ચરન્તૌ રામલક્ષ્મણૌ ।
 દદર્શતુર્મહાસત્ત્વં તદ્બાહુપરિવેષિતૌ ॥ ૪ ॥
 રામઃ પ્રોવાચ વિહસન્ પશ્ય લક્ષ્મણ રાક્ષસમ્ ।
 શિરઃપાદવિહીનોડયં યસ્ય વક્ષસિ ચાનનમ્ ॥ ૫ ॥
 બાહુભ્યાં લભ્યતે યદ્યત્તત્તદ્ભક્ષન્ સ્થિતો ધ્રુવમ્ ।
 આવામપ્યેતયોર્બાહોર્મધ્યે સહુલિતૌ ધ્રુવમ્ ॥ ૬ ॥
 ગન્તુમન્યત્ર માર્ગો ન દૃશ્યતે રઘુનન્દન ।
 કિં કર્તવ્યમિતોડસ્માભિરિદાનીં ભક્ષયેત્સ નૌ ॥ ૭ ॥
 લક્ષ્મણસ્તમુવાચેદં કિં વિચારેણ રાઘવ ।
 આવામેકૈકમવ્યગ્રૌ છિન્ધાવાસ્ય ભુજૌ ધ્રુવમ્ ॥ ૮ ॥
 તથેતિ રામઃ ખડ્ગેન ભુજં દક્ષિણમચ્છિન્નત્ ।
 તથૈવ લક્ષ્મણો વામં ચિચ્છેદ ભુજમગ્જસા ॥ ૯ ॥
 તતોડતિવિસ્મિતો દૈત્યઃ કૌ યુવાં સુરપુડ્ગવૌ ।
 મદ્બાહુચ્છેદકૌ લોકે દિવિ દેવેષુ વા ક્રુતઃ ॥ ૧૦ ॥
 તતોડબ્રવીહ્દસન્નેવ રામો રાજીવલોચનઃ ।
 અયોધ્યાધિપતિઃ શ્રીમાન્ રાજા દશરથો મહાન્ ॥ ૧૧ ॥
 રામોડહં તસ્ય પુત્રોડસૌ ભ્રાતા મે લક્ષ્મણઃ સુધીઃ ।
 મમ ભાર્યા જનકજા સીતા ત્રૈલોક્યસુન્દરી ॥ ૧૨ ॥
 આવાં મૃગયથા યાતૌ તદા કેનાપિ રક્ષસા ।
 નીતાં સીતાં વિચિન્વન્તૌ યાગતૌ ધોરકાનને ॥ ૧૩ ॥
 બાહુભ્યાં વેષિતાવત્ર તવ પ્રાણરિરક્ષયા ।
 છિન્નૌ તવ ભુજૌ ત્વં ચ કો વા વિકટરૂપધૃક્ ॥ ૧૪ ॥

કબન્ધ ઉવાચ

ધન્યોડહં યદિ રામસ્ત્વમાગતોડસિ મમાન્તિકમ્ ।

पुरा गन्धर्वराजोऽलं रूपयौवनदर्पितः ॥ १५ ॥
 विचरन्त्वोऽकमपिलं वरनारीमनोहरः ।
 तपसा ब्रह्मणो लब्धमवध्यत्वं रघूत्तम ॥ १६ ॥
 अष्टावकं मुनिं दृष्ट्वा कदाचिदलसं पुरा ।
 कुङ्कोऽसावाह दृष्टं त्वं राक्षसो भव दुर्मते ॥ १७ ॥
 अष्टावकः पुनः प्राह वन्दितो मे दयापरः ।
 शापस्थान्तं य मे प्राह तपसा धीतितप्रभः ॥ १८ ॥
 त्रेतायुगे दाशरथिर्भूत्वा नारायणः स्वयम् ।
 आगमिष्यति ते आहू छिद्येते योजनायतौ ॥ १९ ॥
 तेन शापाद्धिनिर्मुक्तो भविष्यसि यथा पुरा ।
 एति शमोऽहमद्राक्षं राक्षसीं तनुमात्मनः ॥ २० ॥
 कदाचिद्देवराजानमभ्यद्रवमलं रुषा ।
 सोऽपि वञ्चेण मां राम शिरोदेशेऽव्यताऽयत् ॥ २१ ॥
 तदा शिरो गतं कुक्षिं पादौ च रघुनन्दन ।
 ब्रह्मदत्तवराभृत्युर्नाभून्मे वज्रताऽनात् ॥ २२ ॥
 मुखाभावे कथं श्रुवेदयमित्यमराधिपम् ।
 उच्युः सर्वे दयाविष्टा मां विलोक्याऽऽस्यवर्जितम् ॥ २३ ॥
 ततो मां प्राह भगवा जठरे ते मुपं भवेत् ।
 आहू ते योजनायामौ भविष्यत एतो व्रज ॥ २४ ॥
 एत्युक्तोऽत्र वसन्नित्यं आहुष्यां वनगोचरान् ।
 भक्षयाम्यधुना आहू भण्डितौ मे त्वयानघ ॥ २५ ॥
 एतः परं मां श्रुत्वास्ये निक्षिपाग्नीन्धनावृते ।
 अग्निना दह्यमानोऽलं त्वया रघुकुलोत्तम ॥ २६ ॥
 पूर्वरूपमनुप्राप्य भार्यामार्गं वदामि ते ॥ २७ ॥
 एत्युक्ते लक्ष्मणेनाशु श्रुत्वा निर्मित्य तत्र तम् ।
 निक्षिप्य प्रादलत्काष्ठैस्ततो देहात्समुत्थितः ।
 कन्दर्पसदृशाकारः सर्वाभरणभूषितः ॥ २८ ॥

રામં પ્રદક્ષિણં કૃત્વા સાષ્ટાઙ્ગં પ્રણિપત્ય ચ ।
કૃતાઞ્જલિરુવાચેદં ભક્તિગદ્ગદયા ગિરા ॥ ૨૯ ॥

ગન્ધર્વ ઉવાચ

સ્તોતુમુત્સહતે મેડધે મનો રામાતિસમ્ભ્રમાત્ ।
ત્વામનન્તમનાદન્તં મનોવાચામગોચરમ્ ॥ ૩૦ ॥

સૂક્ષ્મં તે રૂપમવ્યક્તં દેહદ્વયવિલક્ષણમ્ ।
દૃગ્રૂપમિતરત્સર્વં દૃશ્યં જડમનાત્મકમ્ ।
તત્કથં ત્વાં વિજાનીયાદ્યતિરિક્તં મનઃ પ્રભો ॥ ૩૧ ॥

બુદ્ધ્યાત્માભાસયોરૈક્યં જીવ ઇત્યભિધીયતે ।
બુદ્ધ્યાદિ સાક્ષી બ્રહ્મૈવ તસ્મિન્નિર્વિષયેડખિલમ્ ॥ ૩૨ ॥

આરોચ્યતેડજ્ઞાનવશાન્નિર્વિકારેડખિલાત્મનિ ।
હિરણ્યગર્ભસ્તે સૂક્ષ્મં દેહં સ્થૂલં વિરાટ્ સ્મૃતમ્ ॥ ૩૩ ॥

ભાવનાવિષયો રામ સૂક્ષ્મં તે ધ્યાતૃમઙ્ગલમ્ ।
ભૂતં ભવ્યં ભવિષ્યચ્ચ યત્રેદં દૃશ્યતે જગત્ ॥ ૩૪ ॥

સ્થૂલેડણકોશે દેહે તે મહદાદિભિરાવૃતે ।
સમભિરુન્તરગુણૈર્વૈરાજો ધારણાશ્રયઃ ॥ ૩૫ ॥

ત્વમેવ સર્વકૈવલ્યં લોકાસ્તેડવચવાઃ સ્મૃતાઃ ।
પાતાલં તે પાદમૂલં પાષ્ણિસ્તવ મહાતલમ્ ॥ ૩૬ ॥

રસાતલં તે ગુલ્ફૌ તુ તલાતલમિતીર્યતે ।
જાનુની સુતલં રામ ઊરૂ તે વિતલં તથા ॥ ૩૭ ॥

અતલં ચ મહી રામ જઘનં નાભિગં નભઃ ।
ઉરઃસ્થલં તે જ્યોતીષિ ગ્રીવા તે મહ ઉચ્યતે ॥ ૩૮ ॥

વદનં જનલોકસ્તે તપસ્તે શઙ્ખદેશગમ્ ।
સત્યલોકો રઘુશ્રેષ્ઠ શીર્ષણ્યાસ્તે સદા પ્રભો ॥ ૩૯ ॥

ઇન્દ્રાદ્યો લોકપાલા બ્રહ્મવસ્તે દિશઃ શ્રુતી ।
અશ્વિનો નાસિકે રામ વક્ત્રં તેડગ્નિરુદાહૃતઃ ॥ ૪૦ ॥

ચક્ષુસ્તે સવિતા રામ મનશ્ચન્દ્ર ઉદાહૃતઃ ।
ભ્રૂભઙ્ગ એવ કાલસ્તે બુદ્ધિસ્તે વાક્યતિર્ભવિત્ ॥ ૪૧ ॥

रुद्रोऽडङ्गाररुपस्ते वायश्छन्दांसि तेऽव्यय ।
 यमस्ते दंष्ट्रदेशस्थो नक्षत्राणि द्विजालयः ॥ ४२ ॥
 डासो भोडकरी माया सृष्टिस्तेऽपाङ्गमोक्षणाम् ।
 धर्मः पुरस्तेऽधर्मश्च पृष्ठभाग उदीरितः ॥ ४३ ॥
 निमिषोन्मेषणे रात्रिर्दिवौ चैव रघूत्तम ।
 समुद्राः सप्त ते कुक्षिर्नाड्यो नद्यस्तव प्रभो ॥ ४४ ॥
 रोमाणि वृक्षौषधयो रेतो वृष्टिस्तव प्रभो ।
 मणिमा ज्ञानशक्तिस्ते अयं स्थूलं वपुस्तव ॥ ४५ ॥
 यदस्मिन् स्थूलरूपे ते मनः सन्धार्यते नरैः ।
 अनायासेन मुक्तिः स्यादतोऽन्यत्रलिङ्गिभ्यन ॥ ४६ ॥
 अतोऽदं राम रुपं ते स्थूलमेवानुभावये ।
 यस्मिन् ध्याते प्रेमरसः सरोमपुलको भवेत् ॥ ४७ ॥
 तदैव मुक्तिः स्याद्राम यदा ते स्थूलभावकः ।
 तद्यथास्तां तवैवाडमेतद्रूपं विशिन्त्ये ॥ ४८ ॥
 धनुर्बाणधरं श्यामं जटावल्कलभूषितम् ।
 अपीव्यवयसं सीतां विशिन्वन्तं सलक्ष्मणम् ॥ ४९ ॥
 षडमेव सदा मे स्थान्मानसे रघुनन्दन ॥ ५० ॥
 सर्वज्ञः शङ्करः साक्षात्पार्वत्या सङ्घितः सदा ।
 त्वद्रूपमेव सततं ध्यायन्नास्ते रघूत्तम ।
 मुमुर्षूणां तदा काश्यां तारकं ब्रह्मवायकम् ॥ ५१ ॥
 रामरामेत्युपदिशन् सदा सन्तुष्टमानसः ।
 अतस्त्वं जानकीनाथ परमात्मा सुनिश्चितः ॥ ५२ ॥
 सर्वे ते मायया मूढास्त्वां न जानन्ति तत्त्वतः ।
 नमस्ते रामभद्राय वेधसे परमात्मने ॥ ५३ ॥
 अयोध्याधिपते तुभ्यं नमः सौमित्रिसेवित ।
 त्राडि त्राडि जगन्नाथ मां माया नावृणोतु ते ॥ ५४ ॥

श्रीराम उवाच

तुष्टोऽदं देवगन्धर्वं लक्ष्म्या स्तुत्या य तेऽनघ ।

याहि मे परमं स्थानं योगिगम्यं सनातनम् ॥ ५५ ॥

जपन्ति ये नित्यमनन्यबुद्ध्या

भक्त्या त्वद्दुक्तं स्तवमागमोक्तम् ।

तेऽज्ञानसम्भूतभवं विहाय

मां यान्ति नित्यानुभवानुमेयम् ॥ ५६ ॥

एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामહેશ्वरसंवादे

अरण्यकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ८ ॥

॥ दशमः सर्गः ॥

श्रीमहादेव उवाच

लब्ध्वा वरं स गन्धर्वः प्रयास्यन् राममभ्रवीत् ।

शबर्यास्ते पुरोभागे आश्रमे रघुनन्दन ॥ १ ॥

भक्त्या त्वत्पादकमले भक्तिमार्गविशारदा ।

तां प्रयाहि मलाभागे सर्वं ते कथयिष्यति ॥ २ ॥

एत्युक्त्वा प्रथयौ सोऽपि विमानेनार्कवर्यसा ।

विष्णोः पदं रामनामस्मरणे क्लमीदृशम् ॥ ३ ॥

त्यक्त्वा तद्विपिनं धीरे सिंखव्याघ्राद्विदूषितम् ।

शनैरथाश्रमपदं शबर्या रघुनन्दनः ॥ ४ ॥

शबरी राममालोक्य लक्ष्मणेन समन्वितम् ।

आयान्तमारारुर्षेण प्रत्युत्थायाश्विरेण सा ॥ ५ ॥

पतित्वा पादयोरेत्रे उर्षपूर्णाश्रुलोचना ।

स्वागतेनाभिनन्दाथ स्वासने सन्न्यवेशयत् ॥ ६ ॥

रामलक्ष्मणयोः सम्यक्पादौ प्रक्षाल्य भक्तितः ।

तज्जलेनाभिषिष्याद्गमथाध्याद्विभिरादृता ॥ ७ ॥

सम्पूज्य विधिवद्रामं ससौमित्रि सपर्यया ।

सद्गृहीतानि दिव्यानि रामार्थं शबरी मुदा ॥ ८ ॥

कृलान्यमृतकल्पानि ददौ रामाय भक्तितः ।

पादौ सम्पूज्य कुसुमैः सुगन्धैः सानुलेपनैः ॥ ९ ॥
 कृतातिथ्यं रघुश्रेष्ठमुपविष्टं सदानुजम् ।
 शबरी भक्तिसम्पन्ना प्राञ्जलिर्वाङ्मयमब्रवीत् ॥ १० ॥
 अत्राश्रमे रघुश्रेष्ठ गुरवो मे मહर्षयः ।
 स्थिताः शुश्रूषणं तेषां कुर्वती समुपस्थिता ॥ ११ ॥
 भद्रुवर्षसहस्राणि गतास्ते ब्रह्मणः पदम् ।
 गमिष्यन्तोऽब्रुवन्मां त्वं वसात्रैव समाहिता ॥ १२ ॥
 रामो दाशरथिर्जातः परमात्मा सनातनः ।
 राक्षसानां वधार्थाय ऋषीणां रक्षणाय च ॥ १३ ॥
 आगमिष्यति यैकाग्रध्याननिष्ठा स्थिरा भव ।
 धृष्टनीं चित्रकूटाद्रावाश्रमे वसति प्रभुः ॥ १४ ॥
 यावदागमनं तस्य तावद्रक्ष कलेवरम् ।
 दृष्ट्वैव राघवं दग्ध्वा देहं यास्यसि तत्पदम् ॥ १५ ॥
 तथैवाकरवं राम त्वद्दृष्ट्यानैकपरायणा ।
 प्रतीक्षयागमनं तेऽद्य सकुलं गुरुभाषितम् ॥ १६ ॥
 तव सन्दर्शनं राम गुरुणामपि मे न हि ।
 योषिन्मूढाऽप्रमेयात्मन् धीनजातिसमुद्भव ॥ १७ ॥
 तव दासस्य दासानां शतसङ्घ्योत्तरस्य वा ।
 दासीत्वे नाधिकारोऽस्ति कुतः साक्षात्तवैव हि ॥ १८ ॥
 कथं रामाद्य मे दृष्टस्त्वं मनोवागगोचरः ।
 स्तोतुं न जाने देवेश किं करोमि प्रसीद मे ॥ १९ ॥

श्रीराम उवाच

पुंस्त्वे स्त्रीत्वे विशेषो वा जातिनामाश्रमाद्यः ।
 न कारणं मद्भजने भक्तिरेव हि कारणम् ॥ २० ॥
 यज्ञदानतपोभिर्वा वेदाध्ययनकर्मभिः ।
 नैव द्रष्टुमहं शक्यो मद्भक्तिविभुषैः सदा ॥ २१ ॥
 तस्माद्भामिनि सङ्क्षेपाद्भक्ष्येऽहं भक्तिसाधनम् ॥ २२ ॥

सतां सङ्गतिरेवात्र साधनं प्रथमं स्मृतम् ।
द्वितीयं मल्लथावापस्तृतीयं मद्गुणोरणम् ।
व्याख्यातृत्वं मद्भयसां यतुर्थं साधनं भवेत् ॥ २३ ॥
आचार्योपासनं भद्रे मद्गुह्याऽमायया सदा ।
पञ्चमं पुण्यशीलत्वं यमादि नियमादि य ॥ २४ ॥
निष्ठा मत्पूजने नित्यं षष्ठं साधनमीरितम् ।
मम मन्त्रोपासकत्वं साङ्गं सप्तममुच्यते ॥ २५ ॥
मद्भक्तोष्वधिका पूजा सर्वभूतेषु मन्मतिः ।
बाह्यार्थेषु विरागित्वं शमादिसिद्धितं तथा ॥ २६ ॥
अष्टमं नवमं तत्त्वविचारो मम भामिनि ।
अेवं नवविधा भक्तिः साधनं यस्य कस्य वा ॥ २७ ॥
स्त्रियो वा पुरुषस्यापि तिर्यग्योनिगतस्य वा ।
भक्तिः सञ्जायते प्रेमलक्षणा शुभलक्षणे ॥ २८ ॥
भक्तौ सञ्जातमात्रायां मत्तत्त्वानुभवस्तदा ।
ममानुभवसिद्धस्य मुक्तिस्तत्रैव जन्मनि ॥ २९ ॥
स्यात्तस्मात्कारणं भक्तिर्भोक्षस्येति सुनिश्चितम् ।
प्रथमं साधनं यस्य भवेत्तस्य क्रमेण तु ॥ ३० ॥
भवेत्सर्वं ततो भक्तिर्भुक्तिरेव सुनिश्चितम् ।
यस्मान्मद्भक्तियुक्ता त्वं ततोऽहं त्वामुपस्थितः ॥ ३१ ॥
एतो मद्दर्शनान्भुक्तिस्तव नास्त्यत्र संशयः ।
यदि जानासि मे भूढि सीता कमललोचना ॥ ३२ ॥
कुत्रास्ते केन वा नीता प्रिया मे प्रियदर्शना ॥ ३३ ॥

शबर्युवाच

देव जानासि सर्वज्ञ सर्वं त्वं विश्वभावन ।
तथाऽपि पृच्छसे यन्मां लोकाननुसृतः प्रभो ॥ ३४ ॥
ततोऽहमभिधास्यामि सीता यत्राधुना स्थिता ।
शवाणेन हृता सीता लङ्कायां वर्ततेऽधुना ॥ ३५ ॥
एतः समीपे रामाऽऽस्ते पम्पानाम सरोवरम् ।

ऋष्यभूकगिरिर्नाम तत्समीपे मडानगः ॥ ३६ ॥

यतुर्भिर्मन्त्रिभिः सार्धं सुग्रीवो वानराधिपः ।

भीतभीतः सदा यत्र तिष्ठत्यतुलविक्रमः ॥ ३७ ॥

वालिनश्च भयाद् भ्रातुस्तदगम्यमृषेर्भयात् ।

वालिनस्तत्र गच्छ त्वं तेन सप्यं कुरु प्रभो ॥ ३८ ॥

सुग्रीवेश स सर्वं ते कार्यं सम्पाद्यिष्यति ।

अहमग्निं प्रवेक्ष्यामि तवाग्ने रघुनन्दन ॥ ३९ ॥

मुडूर्तं तिष्ठ राजेन्द्र यावद्गध्वा कलेवरम् ।

यास्यामि भगवन् राम तव विष्णोः परं पदम् ॥ ४० ॥

एति रामं समामन्त्र्य प्रविवेश डुताशनम् ।

क्षणान्निर्धूय सकलमविधाकृतबन्धनम् ।

रामप्रसादाच्छबरी मोक्षं प्रापातिदुर्लभम् ॥ ४१ ॥

किं दुर्लभं जगन्नाथे श्रीरामे भक्तवत्सले ।

प्रसन्नेऽधमजन्मापि शबरी मुक्तिमाप सा ॥ ४२ ॥

किं पुनर्ब्राह्मणो भुष्याः पुण्याः श्रीरामयिन्तकाः ।

मुक्तिं यान्तीति तद्भक्तिर्मुक्तिरेव न संशयः ॥ ४३ ॥

भक्तिर्मुक्तिविधायिनी भगवतः श्रीरामयन्द्रस्य ले

लोकाः कामदुष्टाङ्घ्रिपद्मयुगलं सेवध्वमत्युत्सुकाः ।

नानाज्ञानविशेषमन्त्रविततिं त्यक्त्वा सुदूरे भृशं

रामं श्यामतनुं स्मरारिदुष्टये भान्तं भजध्वं ब्रुधाः ॥ ४४ ॥

एति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे

अरण्यकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

अरण्यकाण्डं समाप्तम् ॥

Encoded by Nagaraj Balijepalli nagaraj at iastate.edu

Proofread by Sunder Hattangadi

Revised by Agne Easwaran easwaranpsa at rediffmail.com

and ahimsasoldier at gmail.com

——
adhyAtmarAmAyaNe araNyakANDam
pdf was typeset on October 19, 2024

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

